

Gabriela Adina Marco

Paul Krizner

Preot Pavel Vesa (1955-2013)
– istorie și teologie

ISBN 978-606-8422-35-0

Coperta 1. Preotul Pavel Vesa în viziunea pictorului arădean Mihai Takacs

Coperta 4. Fotografie – Pavel Vesa la biroul de lucru. Dedicatii pentru autorii volumului.

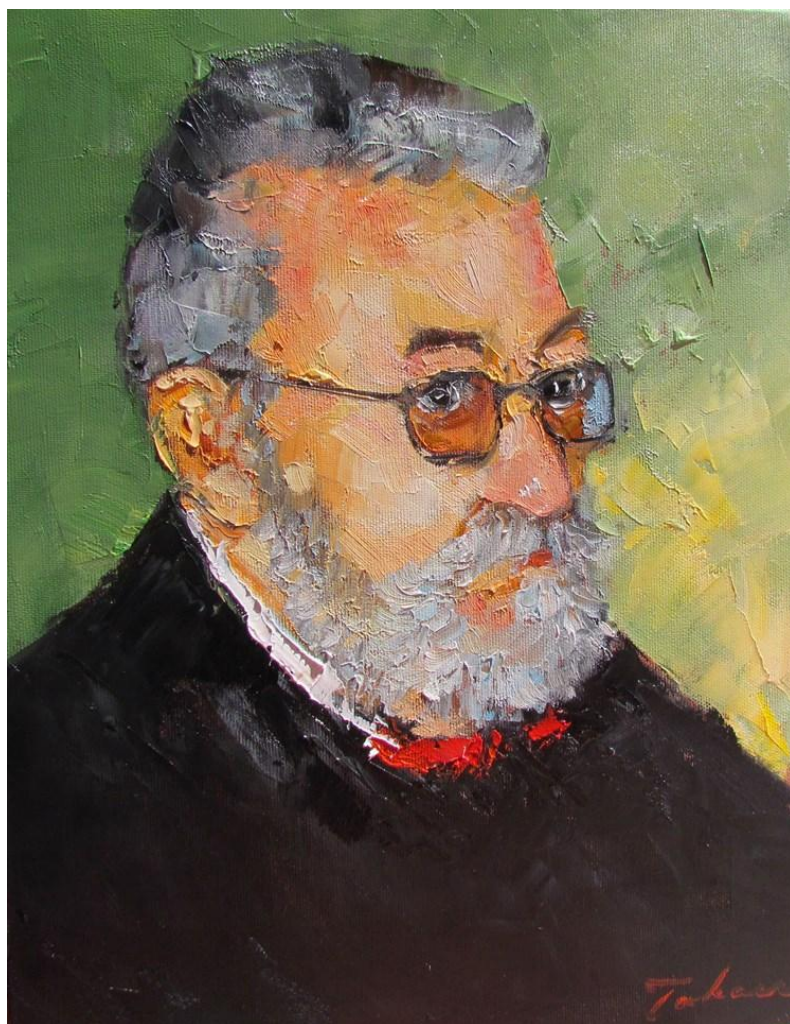
**Mulțumim celor care prin ajutorul lor financiar au făcut posibilă tipărirea
acestui volum**

Descrierea CIP

Gabriela Adina Marco

Paul Krizner

Preot Pavel Vesa (1955-2013)
– istorie și teologie

Editura TIPARNIȚA, Arad, 2014

Gabriela Adina Marco născută la 7 decembrie 1975, în Arad. Licențiată a Facultății de Litere, filosofie și istorie, Secția istorie din cadrul Universității de Vest din Timișoara, Studii aprofundate la Facultatea de Litere, filosofie și istorie, Secția Istorie din cadrul Universității de Vest din Timișoara. Profesoară de religie ortodoxă la Grup Școlar „Josef Gregor Tajovsky” Nădlac, jud. Arad (1998-2001). Bibliotecară în cadrul Bibliotecii Universitare „Tudor Arghezi” a Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad (2004-prezent).

Autor a peste 60 de articole și studii publicate în volume colective și reviste de specialitate. Fondator și secretar de redacție al revistei *Ecclesia*, editată de comunitatea ortodoxă română din Nădlac (1999-prezent). Participant la peste 15 sesiuni de comunicări naționale și internaționale.

Volume:

Pași spre Unire ..., Editura Ivan Krasko, Nădlac, 2006.

Bibliografia „Ștefan cel Mare” în Biblioteca Orășenească Nădlac, Editura „Viața arădeană”, Arad, 2013.

Pentru Gabriela Marco, cu recunoștință
de o aprofundată și permanentă
cercetare istoriografică ortodoxă

med, 12 ianuarie 2008

R. F. M.

Paul Krizner născut la 13 februarie 1984 în Arad. Studii la Seminarul Teologic Liceal Ortodox din Arad (1998-2003), Facultatea de Teologie Ortodoxă, Secția Teologie Pastorală din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad (2004-2008), Master la Facultatea de Teologie Ortodoxă, Secția Teologie Practică din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad (2008-2010).

Profesor de religie la Școala Generală „Ana Colda” Petrila, jud. Hunedoara (2009-2010), la Școala Gimnazială Grăniceri-Șiclău, jud. Arad și la Școala Gimnazială „Sabin Manuilă” din Sâmbăteni, jud. Arad (2010-2014). Din 2014 este profesor de religie la Colegiul Național „Elena Ghiba-Birta” din Arad.

A publicat peste 200 de articole, studii și recenzii în volume colective și reviste de specialitate. Invitat la numeroase emisiuni TV și radio. Este fondator a două foi școlare: „Școala noastră” – la Școala Generală „Ana Colda” Petrila, jud. Hunedoara și „Jurnalul Școlii” – la Școala Gimnazială Grăniceri-Șiclău, jud. Arad. Membru al Academiei Evanghelice Transilvania/EAS (Evangelische Akademie Siebenburgen) din Sibiu din anul 2007.

Volume:

Despre lucruri ce rămân, Editura Concordia, Arad, 2011.

Sensuri uneori uitate, ed. 1, Editura Concordia, Arad, 2013.

Sensuri uneori uitate, ed. 2, Editura Concordia, Arad, 2014.

Prof. de Religie Paul Krizner
cu bucurie de a călă
pe unele autorului
și a rubricatului acesti carti

Arad, 21 aprilie 2011

B. J. J. J.

CUPRINS

Argument sau măreția unui OM.....	6
I. Pavel Vesa – omul, teologul și istoricul	8
1. Preot dr. Pavel Vesa – repere biografice.....	11
II. Pavel Vesa – repere bibliografice.....	15
1. Volume publicate	16
2. Studii și articole de specialitate. Repere bibliografice selective	17
III. Recenzii.....	26
1. Biserici de lemn de odinioară.....	26
2. Din istoria comunei Dieci (jud. Arad) Contribuții monografice.....	28
3. Arad – monografia orașului de la începuturi până la 1989	30
4. Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate	33
5. Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean	36
6. Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană	38
7. Andrei Șaguna, Corespondență vol. I	41
8. Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918).....	44
9. Episcopii Aradului 1706-2006	47
10. Clerici cărturari arădeni de altădată	50
11. Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850).....	53
12. Comuna Dieci Monografie istorică.....	60
13. Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească (secolul al XIX-lea).....	63
14. Un bibliofil din Țara Zărandului: preotul Nicolae Butariu (1843-1890)	65
15. Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul Episcop sârb la ultimul Episcop român.....	68
16. Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)	71
17. Lansare de carte: <i>Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)</i> de pr. dr. Pavel Vesa.....	74
18. Seară culturală la Biserica Cuvioasa Parascheva. Lansarea volumului <i>Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici (1767-1811)</i>	77
19. Ilarion V. Felea, <i>Opera vieții mele. Ziuar personal</i>	82
20. Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)	84
21. Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)	87
22. Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politici (1945-1989)	91
IV. Biserica cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” din curtea Spitalului Clinic Județean de Urgență din Arad – ctitorie a preotului Pavel Vesa	94
Amintire veșnică. Un OM, un preot, un istoric.....	103
Epilog. De ce trag clopotele în noapte la Județean?	105
Anexe	107
Bibliografie	110

Argument sau măreția unui OM

Scrișul istoric conduce la clarificarea unor fapte din trecut necesare pentru a înțelege contextul istoric, social și cultural actual. Pasiunea pentru activitatea de cercetare și editare a unor texte de o amploare mai mare sau mai restrânsă determină valențe creatoare bogate, valorificându-se astfel trecutul istoric în folosul prezentului.

Cu siguranță putem discuta despre o *istoriografie națională* care include toate scrierile istorice dintr-o anumită țară, cuprinzând periodizări ale istoriografiei care determină apariția unor termeni, cum ar fi: *istoriografie medievală, istoriografie modernă, istoriografie contemporană*. De asemenea, un eveniment, fenomen sau acțiune poate genera o istoriografie, cum este de exemplu, *istoriografia ecleziastică*. Istoriografia nu se poate reduce doar la expunerea evoluției științei istorice, deoarece un asemenea procedeu ar limita nejustificat câmpul de investigație. Analizat din acest punct de vedere, obiectivul istoriografiei îl constituie toate preocupările efectuate de-a lungul timpului pentru a cunoaște trecutul uman.

Trebuie să evidențiem faptul că în ultimele decenii, istoriografia bisericească cunoaște un avânt determinat de libertatea dobândită în urma evenimentelor din decembrie 1989, de integrarea României în structurile europene prin deschiderea spirituală și culturală. De asemenea, pentru românii ardeleni este un lucru bine cunoscut că istoriografia bisericească este un domeniu foarte îndrăgit, căci în trecutul nu prea îndepărtat (secolele al XVIII-lea și al XX-lea) în spațiul intracarpatic Biserica a fost singura

instituție care a condus destinele românilor din teritoriile supuse altor interese geo-politice.

În șirul istoriografilor ardeleni se numără nume demne de toată admirația: Vasile Mangra, Ioan Lupaș, Gheorghe Ciuhandu, Mircea Păcurariu și mulți alții. Un reprezentant de seamă al istoriografiei contemporane arădene este preotul Pavel Vesa, doctor în istorie. Cu certitudine putem afirma că Părintele Pavel Vesa se integrează pe deplin în pleiada cercetătorilor români, alături de colaboratorii săi, personalități ale istoriografiei contemporane române, dintre care amintim pe pr. prof. univ. dr. acad. Mircea Păcurariu de la Sibiu sau pe prof. univ. dr. Nicolae Bocșan de la Cluj-Napoca.

Cultura teologică și istorică românească beneficiază de rezultatele activității de cercetare a părintelui Pavel Vesa fructificate în studii, articole și volume ce ne indică afinitatea sa față de trecutul istoric și dorința de a scoate la iveală noi date istorice, culturale și religioase deosebit de interesante, selectate cu mare grijă din manuscrise, corespondență, sau presa vremii. Prin activitatea sa de cercetător pasionat al trecutului istoric, părintele Pavel Vesa a lăsat posterității lucrări de mare valoare, scrise cu trudă și jertfă.

Acum, la împlinirea unui an de la plecarea la cele veșnice a Sfinției Sale dorim să îi aducem un pios omagiu prin această succintă rememorare a vieții și activității sale publicistice.

Autorii

I. Pavel Vesa – omul, teologul și istoricul

În șirul iubitorilor și cercetătorilor de istorie bisericească, alături de înaintași de seamă se numără și preotul iconom Pavel Vesa, doctor în istorie. Nume de seamă a istoriografiei ecleziastice contemporane, Pavel Vesa are un loc de cinste alături de cei care și-au adus contribuția la cunoașterea și răspândirea ortodoxiei românești. În *Enciclopedia ortodoxiei românești*¹, la pagina 685, se găsesc date bio-bibliografice succinte despre OMUL care a îndrăgit atât de mult istoria națională și a bisericii străbune.

Tradiția istoricilor bisericești de pe meleaguri arădene începe cu mitropolitul Vasile Mangra (născut la data de 25 mai 1850 la Săliște-Săldăbagiu, jud. Bihor), a continuat cu preotul și profesorul dr. Gheorghe Ciuhandu (născut la 23 aprilie 1875, la Roșia, jud. Bihor), iar în perioada contemporană această tradiție a fost dusă mai departe de preotul iconom **Pavel Vesa**, doctor în istorie (născut la 23 aprilie 1955, la Dieci, jud. Arad). Desigur șirul istoriografilor arădeni nu se reduce la această sumară listă.

Întreaga sa viață, preotul Pavel Vesa a desfășurat o bogată activitate științifică, constând în publicarea a 21 de cărți de autor sau în colaborare (co-autor sau co-editor), precum și a sute de studii și articole în volume colective și reviste de specialitate din întreaga țară (Arad, București, Cluj-Napoca, Deva, Caransebeș, Timișoara etc.). Munca de cercetare istorică a fost materializată, pe lângă articolele, studiile și cărțile publicate, prin peste 100

¹ *Enciclopedia ortodoxiei românești*, coordonator Mircea Păcurariu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, 767 pag. Vezi anexa 5.

de comunicări prezentate în cadrul unor simpozioane și sesiuni de comunicări naționale și internaționale organizate în țară (Arad, București, Timișoara, Oradea, Cluj-Napoca, Deva, Caransebeș, Lugoj, Bistrița, Sibiu, Reșița, Sebiș, Hălmagiu, Nădlac etc.). De asemenea, a fost invitat la numeroase emisiuni radio și de televiziune, unde s-au dezbătut tematici legate de istoriografia ecleziastică.

Trebuie amintită și o altă latură importantă a personalității complexe a preotului iconom Pavel Vesa, care este cea legată de biserica „Cuvioasa Parascheva”, aflată în incinta Spitalului Clinic Județean de Urgențe Arad². Cu sprijinul financiar al dr. Cornelia Bodea, membră a Academiei Române, sub directa coordonare a părintelui Pavel Vesa, s-a demolat, strămutat, reclădit și restaurat biserica de lemn cu hramul „Cuvioasa Parascheva” din Groșeni, Protopopiatul Ineu.

Această biserică datează din anul 1724, fiind împodobită cu pictură care datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, executată de David Zugravul din Curtea de Argeș. Prin stăruința celor două mari personalități arădene s-a reușit repunerea în circuitul monumentelor de lemn românești a unei biserițe sortită dispariției datorită neglijenței enoriașilor, a autorităților ecleziastice și a celor laice.

Sfințirea pietrei de temelie a avut loc la data de 14 august 2000, iar târnosirea locașului de cult pe noul amplasament s-a desfășurat la data de 14 octombrie 2001, zi în care Biserica Ortodoxă o prăznuiește pe Cuvioasa Parascheva. Sfințirea a fost făcut de P. S. Timotei Seviciu, Episcop al Aradului, în prezența ctitorilor, academician Cornelia Bodea și preotul Pavel Vesa, a unor personalități culturale din țară, dar și a numeroși credincioși, bolnavi și medici din spital, dar nu numai.

² Vezi anexa 1.

Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” din Arad a demarat o serie de acțiuni culturale în cadrul cărora în fiecare lună este prezentă în mijlocul arădenilor câte o personalitate a Aradului care s-a distins prin activitatea desfășurată. La data de 5 mai 2010 a fost invitat părintele Pavel Vesa, doctor în istorie, fiind primit cu drag în mijlocul tinerilor cititori, dezvăluind cu tâlcu-i caracteristic momente fascinante ale vieții sale și ale muncii excepționale de cercetător în ale istoriei.

Autoritățile locale arădene au răsplătit munca asiduă de cercetare a părintelui Pavel Vesa prin oferirea unui premiu de excelență în 20 august 2010, în cadrul manifestărilor prilejuite de *Zilele orașului Arad*. De asemenea, a primit numeroase alte premii și distincții prin care i s-a recunoscut aportul adus pentru dezvoltarea culturală a Aradului, în general și a istoriografiei eclesiastice, în special. Printre aceste se numără: *Premiul de excelență* la Gala excelenței Arădene – 2007; *Cetățean de onoare* al comunei Dieci – 2009; *Diplomă de excelență* din partea „Asociației profesorilor de istorie din România” – 2012; *Premiul de excelență* din partea Primăriei Arad – 2013.

1. Preot dr. Pavel Vesa – repere biografice

Ca și în celebra baladă românească, *Pe-un picior de plai/Pe-o gură de rai*, în ținutul Gurahonțului, în comuna Dieci, aflat la 93 km de Arad, la 15 km de Sebiș și la 11 km de Gurahonț, a văzut lumina zilei Pavel Vesa. S-a născut la data de 23 aprilie 1955, într-o familie de oameni cu frica lui Dumnezeu, al treilea fiu al lui Pavel și Iosana. Destinul aparte s-a putut constata încă de la naștere, în popor existând credința că cei născuți în zile de praznic bisericesc devin oameni cu o soartă deosebită.

Prin activitatea profesională pe care a îmbrățișat-o în anii maturității – cea de preot și de istoric – Pavel Vesa face parte dintr-o pleiadă ilustră de înaintași, care, ca o coincidență parcă voită de pronia divină, își trag rădăcinile și seva creatoare din aceeași zonă geografică. Primul a fost Vasile Mangra, născut în 1850 la Săliște-Săldăbagiu, jud. Bihor (cu 105 ani înaintea lui Pavel Vesa). Peste 25 de ani, în 1875, la 23 aprilie (în aceeași zi calendaristică cu Pavel Vesa, dar cu 80 de ani înainte) s-a născut un alt mare reprezentant al istoriografiei eclesiastice arădene – protopopul și istoricul Gheorghe Ciuhandu.

Mândru că este fiul satului Dieci, Pavel Vesa a publicat două lucrări dedicate localității natale, și anume: *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad) Contribuții monografice* (Editura Știrea, Arad, 1999, 219 pag.) și o ediție secundă, mult îmbogățită – *Comuna Dieci Monografie istorică* (Editura Mirador, Arad, 2009, 298 pag.). De asemenea, memoria locurilor natale poate fi regăsită în versurile poeziei *Amintiri*, dedicată momentelor plăcute

petrecute în copilărie pe ulițele satului, versuri inedite care văd pentru prima dată lumina tiparului în paginile acestui volum³.

Părinții săi, Pavel și Iosana Vesa, s-au străduit să-i ofere tânărului Pavel și celorlalți doi frați, Gheorghe și Ioan, o educație în spiritul ortodoxiei. De mic copil a crescut pe lângă bisericuța din sat. Duminică de duminică, sărbătoare de sărbătoare, mergea de mână mamei, și mai apoi singur, la slujbele religioase, prinzând drag de atmosfera de pietate care se revărsa între zidurile locașului de cult.

După clasele primare și gimnaziul urmate la Arad (1962-1965) și în satul natal, Dieci (1965-1970), în perioada anilor 1970-1974 îl găsim elev la Liceul teoretic din Gurahonț. Spiritul de evlavie cultivat din fragedă pruncie a dat roade mai târziu, când, după absolvirea liceului, tânărul Pavel Vesa a ales să urmeze cariera preotească. Imediat după absolvirea studiilor liceale, pleacă la Sibiu, unde urmează cursurile Institutului Teologic Universitar, specializarea *Teologie pastorală* în perioada 1975-1979. A avut șansa de a studia cu o impresionantă elită a învățământului teologic românesc, printre care amintim pe Ioan I. Ică senior, Mircea Păcurariu, Teodor Bodogae și alții. Studiile le-a finalizat cu lucrarea de diplomă având ca temă *Locașurile creștine de cult și dezvoltarea lor în decursul veacurilor*, susținută la catedra de Liturgică și Artă creștină, sub îndrumarea pr. prof. univ. dr. Alexandru Moisiu.

După încheierea studiilor universitare este sfințit preot pentru parohia Lalașinț, comuna Bârzava din Protopopiatul Lipova, jud. Arad, unde activează în perioada 1979-1989. În perioada 1990-1991 este preot paroh la Dezna, Protopopiatul Sebiș, jud. Arad, apoi la Dieci, Protopopiatul Sebiș, jud. Arad între anii 1991-1995. Din august 1995 este numit preot duhovnic la

³ Vezi anexa 4.

Spitalul Clinic Județean din Arad, unde a activat până în ultimele clipe ale vieții.

În perioada 1986-1987 a fost angajat ca arhivist al Episcopiei Aradului, unde a descoperit și studiat numeroase documente inedite. Timp de doi ani (1997-1998) a fost secretar de redacție la revista „Teologia” a Facultății de Teologie ortodoxă din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad.

Pe lângă activitatea de preot, a fost și profesor de religie la licee prestigioase din Arad: Colegiul Național „Elena Ghiba Birta”, (1995-1997), Colegiul Economic (1996-1999) și Grupul Școlar de Industrie ușoară (1998-1999). În anii universitari 1996-1997 și 1997-1998 a fost preparator la Facultatea de Teologie ortodoxă din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad.

În anul 1998 s-a înscris la programul de studii doctorale de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, îndrumător științific fiind prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, tema aleasă spre cercetare fiind *Biserica, cultură, mentalități. Aspecte din istoria protopopiatelor arădene (1701-1918)*. Teza de doctorat a fost susținută la data de 5 noiembrie 2003⁴, în fața unei comisii formată din prof. univ. dr. Toader Nicoară – președinte, prof. univ. dr. Nicolae Bocșan – coordonator științific, pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, P. S. Episcop dr. Timotei Sevcicu, episcopul Aradului și conf. univ. dr. Ioan Bolovan – membri. Teza de doctorat a fost apreciată cu calificativul *Magna Cum Laudae*. După susținerea tezei de doctorat a rămas prieten și apropiat colaborator al prestigiosului profesor clujean, Nicolae Bocșan, fiind angajat în funcția de referent științific la *Institutul de Istorie Eccleziastică* de pe lângă Catedra de Istorie Modernă a Facultății de Istorie-Filozofie din cadrul

⁴ Vezi anexa 2.

Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. De asemenea, printre colaboratorii apropiați ai preotului Pavel Vesa se numără nume de marcă ale istoriografiei contemporane: Mircea Păcurariu, Cornel Sigmirean, Ioan Bolovan și mulți alții.

Pe plan familial, a avut o viață împlinită, fiind căsătorit cu Floare Vesa (născută Pop), cu care a avut un fiu, Pavel-Florin (născut în anul 1988).

Intensa activitate de cercetare, care a presupus numeroase ore dedicate studiului documentelor de arhive, iar mai apoi munca de concepere a articolelor, studiilor și cărților, combinată cu oboseala, tensiunile și presiunea determinate de mutarea bisericii de lemn din Groșeni pe noul amplasament din curtea Spitalului Clinic Județean de Urgență Arad au determinat degradarea sănătății fizice a preotului și cercetătorului Pavel Vesa. În dimineața zilei de 26 decembrie 2013, zi de sărbătoare în Biserica Ortodoxă, Pavel Vesa a plecat să slujească în Altarele Cerești, părăsind această lume plină de durere și nedreptate. În popor există credința că cei mutați la Domnul în zi de praznic bisericesc au trăit o viață vrednică și ajung direct în rai. Prin întreaga sa activitate de preot, profesor sau cercetător în ale istoriei, Pavel Vesa a demonstrat vrednicia și împlinirea destinului său deosebit.

Părintele Pavel Vesa va rămâne în amintirea celor care l-au cunoscut – familie, prieteni, colaboratori – ca un om dedicat cu trup și suflet activității desfășurate.

II. Pavel Vesa – repere bibliografice

Geniul creator al părintelui Pavel Vesa s-a materializat într-un număr de 20 lucrări, publicate în timpul vieții, singur sau în colaborare, precum și una publicată postum. De asemenea, au văzut lumina tiparului sute de articole și studii publicate în volume colective sau în reviste de specialitate. Materiale în diverse faze de finalizare au rămas în manuscris. Dintre acestea a văzut lumina tiparului o lucrare importantă pentru istoriografia contemporană: *Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politici (1945-1989)* – apărută postum, în anul 2014.

Preotul Pavel Vesa a desfășurat o bogată activitate științifică și publicistică, concretizată prin publicarea a sute de studii și articole în volume colective și reviste de specialitate din întreaga țară (Arad, București, Cluj-Napoca, Deva, Caransebeș, Timișoara etc.), în afară de cele 21 de volume.

Munca de cercetare istorică a fost materializată, pe lângă articolele, studiile și cărțile publicate, prin peste 100 de comunicări prezentate în cadrul unor simpozioane și sesiuni de comunicări naționale și internaționale organizate în țară (Arad, București, Timișoara, Oradea, Cluj-Napoca, Deva, Caransebeș, Lugoj, Bistrița, Sibiu, Reșița, Sebiș, Hălmagiu, Nădlac etc.).

Listele bibliografice prezentate cuprind lucrări, studii și articole ordonate din punct de vedere cronologic.

1. Volume publicate

1. *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, Editura Gutenberg, 1997, 141 pag.
2. *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad) Contribuții monografice*, Arad, Editura Știrea, 1999, 219 pag.
3. Văran, Ion, Hurezan, Pascu, Popovici, Mihai (coord.), *Arad – monografia orașului de la începuturi până la 1989*, co-autor, Arad, Editura Nigredo, 1999, 457 pag.
4. *Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate*, Arad, Editura Mirador, 2000, 250 pag.
5. Vesa, Pavel, Ardelean, Radu, Giura, Lucian, *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2000, 252 pag.
6. *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2004, 207 pag.
7. *Andrei Șaguna, Corespondență vol. I*, studiu introductiv și note de Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2005, 568 pag.
8. *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, teza de doctorat, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, 740 pag.
9. *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007, 360 pag.
10. *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008, 502 pag.

11. *Eparhia Aradului în perioada Episcopului Aradului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, Editura Mirador, 2008, 563 pag.
12. *Comuna Dieci Monografie istorică*, Arad, Editura Mirador, 2009, 298 pag.
13. Leb, Ioan-Vasile, Gârdan, Gabriel-Viorel, Eppel, Marius, Vesa, Pavel, *Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească (secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2010, 360 pag.
14. *Un bibliofil din Țara Zărandului: preotul Nicolae Butariu (1843-1890)*, Arad, Editura Mirador, 2010, 117 pag.
15. *Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul Episcop sârb la ultimul Episcop român*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2010, 324 pag.
16. *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011, 635 pag.
17. Vesa, Pavel, Ardelean, Petru M., *Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici (1767-1811) al Seleușului*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011, 159 pag.
18. Felea, Ilarion V., *Opera vieții mele. Ziuar personal*, ediție îngrijită, note și studii de Cristinel Ioja, Ioan Tulcan, Pavel Vesa, Nicolae Marcu, Filip Albu, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2012, 377 pag.
19. *Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, 546 pag.
20. *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2013, 250 pag.
21. †Pavel Vesa, *Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politici (1945-1989)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2014, 184 pag.

2. Studii și articole de specialitate. Repere bibliografice selective

a. În volume colective⁵

- *Sfintele Taine între prescripțiunile religioase și mentalitățile colective*, în „Facultatea de Teologie ortodoxă la zece ani de existență. Simpozion aniversar”, coordonatori Ioan Tulcan și Mihai Săsăujan, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2001, pp. 280-308.
- *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), istoric al Eparhiei Aradului*, în „Slujitor al Bisericii și al Neamului. Părintele Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 ani”, editori Alexandru Moraru, Vasile Raus, Vasile Coțea Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2002, pp. 733-748.
- *Câteva aspecte privind căsătoria în protopopiatele arădene în secolele XVIII și XIX*, în „Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVIII-XX)”, coordonatori Ioan Bolovan și Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 17-45.
- *Atribuțiile preotului în comunitate (sec. XVIII-XIX)*, în „Centru și periferie. Lucrările colocviului național, Bistrița 23-25 aprilie 2004”, coordonatori Corneliu Gaiu, Horațiu Bodale, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2004, pp. 152-161.
- Vesa, Pavel, Bocșan, Nicolae, *Andrei Șaguna și Episcopia Aradului în lumina corespondenței (1846-1865)*, în „Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin Voicu Dr. H. C. Universitatea Oradea – O viață în slujba

⁵ http://institute.ubbcluj.ro/histecclesiarum/activitate_stiintifica/asVesaP.html, accesat în 06.11.2014, listă completată ulterior cu alte titluri.

Bisericii și a școlii românești”, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2005, pp. 65-72.

- *Câteva considerații privind începuturile Episcopiei Aradului*, în „Biserică și societate în Banat”, coordonatori Tamara Petrov, Viorel Dorel Cherciu, Timișoara, Editura Învierea, 2005, pp. 100-115.
- *Începuturile Episcopiei Aradului (1706)*, în „Istorie și spiritualitate ortodoxă în Episcopia Aradului 1706-2006”, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2006, pp. 401-419.
- *Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici din Seleuș (1767-1811)*, în „Biserică. Societate. Identitate. In onorem Nicolae Bocșan”, coordonatori Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Victoria Sima, Ion Cârje, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 83-91.
- *Biblioteca preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947). Încercare de reconstituire*, în „Studii teologice dedicate ilustrului istoric sibian. Părintele Profesor Academician Dr. Mircea Păcurariu la împlinirea vârstei de 75 de ani”, coordonatori Nicolae Chifăr, Paul Brusanovschi, Sibiu, Editura Andreiana, 2007.
- *Frământările alegerii de episcop al Caransebeșului din primăvara anului 1920*, în „Istorie și spiritualitate în Episcopia Caransebeșului”, Caransebeș, Editura Diecezană, 2008, pp. 120-135.
- *Comunitatea monahală de la Hodoș-Bodrog până la 1918*, în „Rugăciune și Teologie”, Caransebeș, Editura Diecezană, 2009.
- *Începuturile publicisticii ecleziastice arădene (1814-1918)/The Beginnings of the Church Journalism in Arad*, în „Simpozion Național de Presă Bisericească „Calea Mântuirii” la zece ani de la reparație (2000-2010). Importanța pastoral-misionară și culturală a presei bisericești în Ortodoxia românească”, coordonatori Ioan Tulcan, Filip Albu, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2010, pp. 219-237.

- *Arhimandritul profesor dr. Iustin Iuliu Suciu de la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad, în „90 de ani de administrație românească în Arad. Culegere de studii și comunicări”, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2010, pp. 225-228.*
- *Ctitori și binefăcători în mediul ecleziastic arădean (secolele XVIII-XX). Câteva considerații, în „Identitate și alteritate 5. Studii de istorie politică și culturală”, editori Constantin Bărbulescu Ioana Bonda Cecilia Cârja Ion Cârja Ana Victoria Sima, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2011, pp. 54-70.*
- *Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1899-1902), în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări”, vol. IV, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 255-280.*
- *Legăturile Aradului cu Andrei Șaguna în lumină epistolară (1839-1873), în „Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. V, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 123-145.*
- *Legăturile Episcopiei Aradului cu Sfântul ierarh Andrei Șaguna, Mitropolitul Transilvaniei, în lumină epistolară (1839-1873), în „Taină și comuniune”, Caransebeș, Editura Artpress & Editura Episcopiei Caransebeșului, 2012, pp. 380-399.*
- *Dispute confesionale în Episcopia Aradului în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor, în „Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. VI, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 57-87.*

- *Monografiile locale între istorie și istoriografie – cazul Arhiepiscopiei Aradului*, în „Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana, 95 de ani de la Marea Unire”, vol. VII, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 216-258.
- †Pavel Vesa, *Noi considerații privind biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Groșeni (jud. Arad)*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. IX, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 322-328.

b. În reviste de specialitate

- *Centenarul corului din Bârzava*, în „Flacăra Roșie”, Arad, 26 iunie 1983, p. 2.
- *O prestigioasă reuniune științifică*, în „Flacăra Roșie”, Arad, 29 martie 1986, p. 3 (semnat cu pseudonimul Pavel Dieceanul).
- *Vinčențiu Babeș (1821-1907), personalitate marcantă a luptei de emancipare națională și bisericească a românilor și legăturile sale cu Aradul*, în „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, Arad, 1987, pp. 67-72.
- *Biserici de lemn de odinioară din protopopiatul Lipova*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, an XXXVII (1987), nr. 1, pp. 36-45.
- *Preotul cărturar Nicolae Butariu (1843-1890)*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, an XXXIX (1989), nr. 1, pp. 87-95.
- *Biserici de lemn de odinioară din protopopiatul Arad*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, an XXXIX (1989), nr. 3, pp. 84-90.

- *Din corespondența preotului dr. Ștefan Lupșa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu*, în „Arca”, Arad, an II, 1991, nr. 12 (23), pp. 13-14.
- *Trei decenii de la moartea istoricului Ștefan Lupșa (1905-1964)*, în „Relief”, Arad, 1994, nr. 21-23, pp. 8-9.
- *Biblioteca preotului Gheorghe Ciuhandu în lumina corespondenței*, în „Relief”, Arad, 1994, nr. 24-26, p. 15.
- *Episcopul Grigorie Comșa al Aradului (1925-1935)* în „Biserica și Școala”, Arad, an III (75), 1994, serie nouă, nr. 7, p. 3.
- *File din istoria vieții bisericești din Țara Zarandului (I)*, în „Biserica și Școala”, Arad, an IV (76), 1995, serie nouă, nr. 1-2, pp. 3-4.
- *File din istoria vieții bisericești din Țara Zarandului (II)*, în „Biserica și Școala”, Arad, an IV (76), 1995, serie nouă, nr. 3, pp. 3-4.
- *Din istoria vieții bisericești din Țara Zarandului (III)*, în „Biserica și Școala”, Arad, an IV (76), 1995, serie nouă, nr. 5, p. 2.
- *Din istoria vieții bisericești din Țara Zarandului (IV)*, în „Biserica și Școala”, Arad, an IV (76), 1995, serie nouă, nr. 8-9, p. 2.
- *Sesiune comemorativă la 120 de ani de la nașterea preotului dr. Gheorghe Ciuhandu*, în „Biserica și Școala”, an IV (76), 1995, serie nouă, nr. 8-9, p. 4.
- *La 150 de ani de la nașterea protopopului Constantin Gurban (1845-1906)*, în „Știrea”, Arad, 30 octombrie – 7 noiembrie 1995, nr. 43, p. 7.
- Pavel Vesa, Radu Ardelean, *Legăturile lui Aron Densușianu cu Emilian Micu*, în „Sargeția”, Deva, an XXVI/2 (1995-1996), pp. 183-193.
- *Lumina Învierii*, în „Juventute”, Revista Liceului Economic din Arad, Arad, 1996, serie nouă, nr. VII, p. 1.
- *Însoțindu-L pe Mântuitorul în Ierusalim*, în „Reporter în Arad”, Arad, 4 aprilie 1996, nr. 90, p. 10.

- „*Iată omul*” (*Ioan XIX, 5*), în „Reporter în Arad”, Arad, 11 aprilie 1996, nr. 96, p. 10.
- *Soarele Învierii*, în „Reporter în Arad”, Arad, 13 aprilie 1996, nr. 98, p. 1.
- *Biserici de lemn de odinioară din ținutul Ineului*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, an VII (XLV), 1996, serie nouă, nr. 1-3, pp. 95-112.
- *Biserici de lemn de odinioară din protopopiatul Sebiș*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, an VII (XLVI), 1996, serie nouă, nr. 7-9, pp. 103-114.
- *Dialog epistolar (I) Roman Ciorogariu – Gheorghe Ciuhandu*, în „Cele Trei Crișuri”, Oradea, an VII, 1996, serie nouă, nr. 11-12 (80-81) noiembrie-decembrie, pp. 6-7.
- *Dialog epistolar (II) Roman Ciorogariu – Gheorghe Ciuhandu*, în „Cele Trei Crișuri”, Oradea, an VIII, 1997, serie nouă, nr. 1-3 (82-83-84) ianuarie-martie, p. 4.
- *Din trecutul parohiei Dieci (jud. Arad)*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, an VIII (XLVII), 1997, serie nouă, nr. 1-3, pp. 125-134.
- *Viața și activitatea episcopului Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1836-1902)*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, an VIII (XLVII), 1997, serie nouă, nr. 4-6, pp. 119-126.
- *Episcopul Iosif Ioan Goldiș (1899-1902) al Aradului: Activitatea pe tărâm cultural și școlar*, în „Biserica și Școala”, Arad, an VI (78), 1997, serie nouă, nr. 4, p. 3.
- *Din corespondența lui Roman Ciorogariu cu Gheorghe Ciuhandu*, în „Teologia”, Arad, anul I, 1997, nr. 2, pp. 108-115.

- Pavel Vesa, Radu Ardelean, *O scrisoare a lui Emilian Micu către Ghenadie Enăceanu. Preocupări de istorie ecleziastică*, în „Teologia”, Arad, anul I, 1997, nr. 2, pp. 116-125.
- *Contextul istoric, bisericesc și cultural al apariției revistei „Biserica și Școala”*, în „Teologia”, Arad, anul I, 1997, nr. 3-4, pp. 25-38.
- *Episcopul Procopie Ivașcovici al Aradului (1853-1873)*, în „Lumina”, Arad, 1998, serie nouă, nr. 1, pp. 23-24.
- *Perioada arădeană a episcopului Procopie Ivașcovici (1853-1873)*, în „Arca”, Arad, an IX, 1998, nr. 1, 2, 3 (94, 95, 96), pp. 81-88.
- *Alterități în relațiile dintre românii și sârbii arădeni la mijlocul veacului al XIX-lea*, în „Arca”, Arad, an IX, 1998, nr. 10, 11, 12 (103, 104, 105), pp. 113-123.
- *Din trecutul parohiei Lalașinț (jud. Arad)*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, an IX (XLVIII), 1998, serie nouă, nr. 1-3, pp. 124-130.
- *Biserici de lemn de odinioară din protopopiatul Ineu*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, an IX (XLVIII), 1998, serie nouă, nr. 4-6, pp. 153-159.
- *Atitudine și comportament la clerul arădean în veacul al XVIII-lea*, în „Aradul cultural”, Arad, iunie 1998, pp. 25-38.
- *Din corespondența preotului dr. Gheorghe Ciuhandu cu Academia Română*, în „Ziridava”, Arad, 1998, nr. XXI, pp. 383-394.
- *Protopopul Dimitrie Petrovici Stoicescu (1793-1861)*, în „Biserica și Școala”, Arad, an VII (79), 1998, serie nouă, nr. 4, pp. 2-4.
- *Biblioteca unui preot de sat din secolul al XIX-lea*, în „Aradul cultural”, Arad, decembrie 1999, pp. 72-73.
- *Istoriografia vieții bisericești arădene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Arca”, Arad, an X, 1999, nr. 1, 2, 3 (106, 107, 108), pp. 114-130.

- *Un istoric la cumpănă de veacuri: Vasile Mangra (1850-1918)*, în „Arca”, Arad, an X, 1999, nr. 4, 5, 6 (109, 110, 111), pp. 107-121.
- *Un istoric uitat: Ștefan Lupșa (1905-1964)*, în „Arca”, Arad, an X, 1999, nr. 7, 8, 9 (112, 113, 114), pp. 111-129.
- *Acțiuni premergătoare edificării unei biserici de mir (sec. XVIII-XIX)*, în „Arca”, Arad, an X, 1999, nr. 10, 11, 12 (115, 116, 117), pp. 107-133.
- *Antimise din veacul al XVIII-lea în părțile Aradului*, în „Aradul cultural”, Arad, iunie 1999, pp. 83-86.
- *Un document de la mijlocul secolului al XVIII-lea despre viața ecleziastică din părțile Aradului. Conscripția episcopului Sinesie Jivanovici*, în „Aradul cultural”, Arad, decembrie, 1999, pp. 97-100.
- *Biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Groșeni (jud. Arad)*, în „Aradul cultural”, Arad, decembrie 1999, pp. 109-110.
- Pavel Vesa, Radu Ardelean, *Emilian Micu despre Dimitrie Țichindeal. Adăugiri*, în „Altarul Banatului”, Timișoara, an XI (L), 2000, serie nouă, nr. 1-3, pp. 196-213.
- *Înmormântarea între ceremonialul bisericesc și mentalitățile colective*, în „Aradul cultural”, Arad, iunie 2000, pp. 89-93.
- *Protopopul Ierotei Iosif Beleş (1822-1900)*, în „Adevărul”, Arad, sâmbătă 5 august 2000, p. 5.
- *Protopopul Constantin Gurban (1845-1906)*, în „Adevărul”, Arad, sâmbătă 25 noiembrie 2000, p. 6.
- *Aspecte ale statutului social al clerului de mir în secolul al XVIII-lea*, în „Aradul cultural”, Arad, decembrie 2000, pp. 99-106.
- *Modalități de instituire a clerului de mir în parohii (sec. XVIII-XIX)*, în „Arca”, Arad, an XI, 2000, nr. 10-11-12 (127-128-129), pp. 146-160.

- *Clerul – componentă a elitei românești*, în „Aradul cultural”, Arad, iunie 2001, pp. 60-64.
- *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor ecleziastice arădene în secolele XVIII-XX*, în „Aradul cultural”, Arad, iunie 2001, pp. 129-143.
- *Cronici și monografii locale*, în „Teologia”, Arad, an VI, 2002, nr. 1, pp. 125-149.
- *Cadrul identității ecleziastice: parohia*, în „Arca”, Arad, an XIII, 2002, nr. 7-8-9 (148-149-150), pp. 187-199.
- Pavel Vesa, Radu Ardelean, *Corespondența lui Ioan Lupaș cu Gheorghe Ciuhandu*, în „Aradul cultural”, Arad, 2002, nr. 1-2, pp. 131-145.
- *Protopopiatele arădene. Istoric și evoluție (1701-1918)*, în „Teologia”, Arad, an VII, 2003, nr. 1, pp. 136-162.
- *Originea socială a unor clerici ortodocși din părțile Aradului*, în „Arca”, Arad, an XIV, 2003, nr. 1-2-3 (154-55-156), pp. 138-151.
- *Biblioteca preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în „Revista Teologică”, Sibiu, anul XVII (89), 2007, nr. 3.
- *Episcopia Aradului și mișcarea pentru separația ierarhică de Mitropolia de Carloviț în timpul episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*, în „Revista Teologică”, Sibiu, anul XVIII (90), 2008, nr. 2, pp. 135-149.
- *Carte vechi românească în bibliotecile parohiale arădene*, în „Transilvania”, Sibiu, an XXVII, februarie 2008, nr. 2, pp. 47-51.
- *Andrei Șaguna și Aradul. Legăturile cu arhimandritul Patrachie Popescu*, în „Tabor”, Cluj-Napoca, an II, februarie 2009, nr. 11, pp. 67-74.
- *Mănăstiri dispărute din părțile Aradului (sec. XI-XVII)*, în „Teologia”, Arad, an XIII, iulie-decembrie 2009, nr. 2, pp. 73-95.

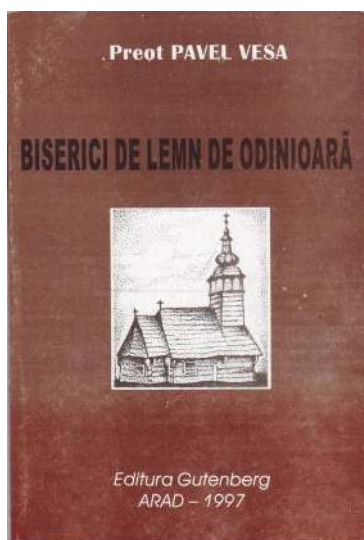
- *Mișcarea pentru emancipare ecleziastică din Episcopia Aradului în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în „Teologia”, Arad, an XIII, iulie-decembrie 2009, nr. 3-4, pp. 103-124.
- *Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiș al Aradului și Bihorului (1899-1902)*, în „Legea Românească”, Oradea, an XXI, 2010, serie nouă, nr. 3, pp. 10-19.
- *Academician Cornelia Bodea (1916-2010)*, în „Arca” Arad, an XXI, 2010, nr. 7-8-9.
- *Episcopul Ioan Meșianu al Aradului (1874-1898)*, în „Legea Românească”, Oradea, an XXII, 2011, serie nouă, nr. 3, pp. 11-16.
- *Episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului și Oradiei (1751-1768)*, în „Legea Românească”, Oradea, an XXIII, 2012, serie nouă, nr. 1, pp. 6-19.
- *Mănăstirea „Sfântul Simion Stâlpnicul” de la Arad-Gai, ctitorie a episcopului Sinesie*, în „Legea Românească”, Oradea, an XXIII, 2012, serie nouă, nr. 1, pp. 20-24.
- *Episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului*, în „Ziarul Lumina”, 11 februarie 2013.

III. Recenzii

1. Biserici de lemn de odinioară

Arad, Editura Gutenberg, 1997, 141 pag.

Recent a ieșit de sub tipar lucrarea de debut a preotului Pavel Vesa, un pasionat al istoriografiei arădene, intitulată *Biserici de lemn de odinioară*. În această carte autorul prezintă situația bisericilor de lemn care au existat pe teritoriul Episcopiei Aradului de-a lungul timpului.

Pe parcursul celor 141 de pagini, preotul Pavel Vesa realizează un dicționar alfabetic al localităților în care au funcționat în trecut biserici de lemn. Pentru fiecare locaș de cult sunt inserate date istorice, hramul, unele

cărți și obiecte religioase deținute, precum și numele preoților care au funcționat în aceste biserici. Desigur, datele pe care fiecare cititor este capabil să le descopere între copertile acestei cărți, pot fi completate și suplimentate pentru fiecare caz în parte, având în vedere dificultatea culegerii de informații din documentele de arhivă, din presa vremii, corespondență sau din alte lucrări editate în trecut.

Pentru facilitarea căutării termenilor, autorul a realizat în finalul cărții două indici, unul de nume de persoane, iar celălalt de localități. În ultimele pagini ale lucrării sunt prezentate fotografii cu unele dintre bisericile de lemn despre care se găsesc date în partea de text.

Lucrarea este importantă pentru orice iubitor al istoriei ecleziastice arădene, deoarece în paginile acesteia se pot descoperi interesante informații, cele mai multe fiind inedite. Chiar dacă putem afirma că lucrarea este de o simplitate și naturalețe debordantă, trebuie să subliniem importanța informațiilor oferite de părintele Pavel Vesa către cititorii săi.

Cartea *Biserici de lemn de odinioară* a părintelui Pavel Vesa nu poate lipsi de pe biroul de lucru al oricărui cercetător care se apleacă asupra studierii istoriei ecleziastice a părților arădene.

2. Din istoria comunei Dieci (jud. Arad) Contribuții monografice

Arad, Editura Știrea, 1999, 219 pag.

La editura Știrea din Arad a ieșit de sub tipar o lucrare importantă pentru județul Arad. Este vorba de *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad) Contribuții monografice*. Micul sat din zona Gurahonțului a dat de-a lungul timpului câțiva oameni de seamă care au contribuit la dezvoltarea culturală a Aradului. Unul dintre acești fii ai satului este însuși autorul acestei cărți – preotul Pavel Vesa.

Cartea începe cu o dedicație de suflet, o mărturisire emoționantă a autorului: „Închin această carte părinților mei PAVEL și IOSANA, care m-au învățat să-mi iubesc Biserica și Neamul, mai presus de toate”.

Comuna Dieci are ca sate aparținătoare Revetiș, Roșia, Crocna și Cocioba. În lucrarea sa, preotul Pavel Vesa prezintă date despre fiecare din aceste sate. Firesc, lucrarea monografică începe cu *Cadrul natural și așezarea geografică*, după care autorul prezintă câteva considerații privind *Numele satului*, precum și formele etimologice descoperite în diverse documente medievale sau mai târzii. Istoria satului Dieci de la prima atestare și până în perioada de după cel de-al doilea război mondial este surprinsă în capitolul următor.

De aici cititorul poate afla cele mai interesante evenimente petrecute de-a lungul timpului în zona Dieci-ului. Următoarele capitole ale lucrării sunt dedicate situației demografice a localității, precum și situației economice a locuitorilor din Dieci.

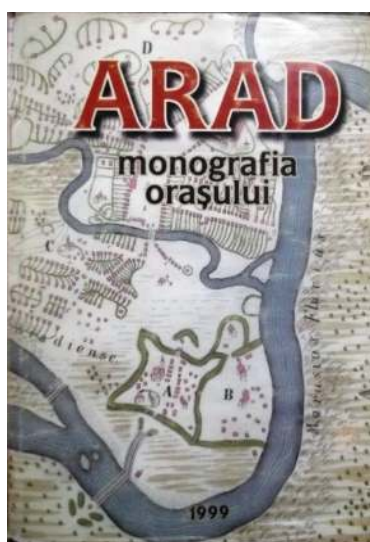
O importantă contribuție o are autorul în domeniul vieții culturale a zonei. O parte destul de consistentă a volumului este rezervat prezentării vieții bisericești a localității Dieci și a împrejurimilor, precum și pentru evidențierea evoluției istorice a învățământului din zonă.

În ultimul capitol sunt inserate date biografice ale unor *Oameni care au fost*. Este vorba de câțiva fii ai satului care și-au adus contribuția la cunoașterea localității Dieci pe toate meleagurile României. Sunt consemnați doi preoți (George Lupșa – 1845-1920 și dr. Gheorghe Lupșa – 1910-1989), un pictor (Alexandru Popp – 1868-1949) și un învățător (Marcu Lupșa – 1911-1984).

Prin lucrarea *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad) Contribuții monografice*, autorul – fiu al satului – preotul Pavel Vesa își aduce o importantă contribuție la realizarea monografiei județului Arad.

3. Arad – monografia orașului de la începuturi până la 1989

coordonatori Ion Văran, Pascu Hurezan, Mihai Popovici, (co-autor), Arad,
Editura Nigredo, 1999, 457 pag.

După ce în anul 1970 a apărut o lucrare de căpătâi pentru istoria Aradului (*Arad, permanență în istoria patriei*), în anul 1999 un grup de istorici arădeni s-a reunit și au conceput o nouă monografie a orașului de pe Mureș, în care s-a renunțat la toate clișeele comuniste prezente în precedenta monografie. Coordonați de Ion Văran, Pascu Hurezan și Mihai Popovici, grupul de 26 de specialiști în diverse domenii și-au reunit studiile legate de orașul Arad, reușind să scoată de sub tipar *Arad – monografia orașului de la începuturi până la 1989*. Printre cei care au colaborat la editarea acestei

lucrări se numără și preotul Pavel Vesa, cel care a realizat capitolul *Biserica Ortodoxă Română* (pp. 229-240).

Pe parcursul celor 12 pagini, este prezentată evoluția istorică a comunităților ortodoxe de pe întreg cuprinsul municipiului Arad (atât din Centru, cât și din actualele cartiere). După ce autorul face o trecere în revistă a vieții religioase de la începuturile existenței localității până la mijlocul secolului al XIX-lea, autorul acestor rânduri trece la prezentarea locașurilor de cult ortodoxe ale Aradului. Pavel Vesa începe cu cea mai importantă comunitate, și anume cea din Centru. Aradul, fiind centru eparhial, biserica din centru a slujit și drept catedrală, unde se desfășurau slujbele arhieriești.

Cronologic, în anul 1923 se fac primele demersuri pentru a se construi o biserică de cartier, și anume în Șega, comunitatea de aici aparținând până în acea perioadă de biserica din Arad-Centru. Un important cartier al Aradului (cel puțin din punct de vedere demografic) este Micălaca. Până în perioada interbelică, acest cartier a fost o comună de sine stătătoare, având și o comunitate ortodoxă bine conturată. Din momentul alipirii vechii comune de orașul Arad, care era în plină dezvoltare, s-a constituit o nouă parohie, Micălaca-Nouă. După doar câțiva ani se conturează o nouă parohie, în cartierul Grădiște, o altă zonă a Aradului care se dezvolta din ce în ce mai mult. Un alt cartier al Aradului, fostă comună de sine stătătoare și cu o comunitate ortodoxă de tradiție mai îndelungată a fost Gaiul, unde la mijlocul veacului al XVIII-lea, episcopul Sinesie Jivanovici a înființat o mănăstire, care a funcționat o vreme și ca reședință episcopală. Alte cartiere ale Aradului în care funcționează parohii ortodoxe sunt Aradul Nou, Sânnicolaul Mic etc.

Ideea construirii unei noi catedrale la Arad a avut-o pentru prima dată episcopul Grigore Comșa în 1934. Această idee a fost preluată și de alți ierarhi, dar nu s-a reușit materializarea acesteia, în special din cauza

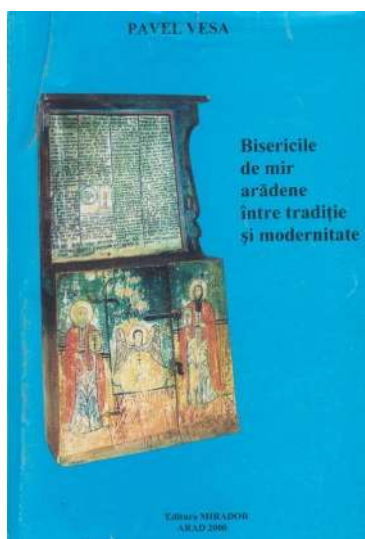
vremurilor vitrege. În anul 1990 se reia această idee, care a început să se pună în practică începând cu anul 1994.

Comunitățile ortodoxe din Arad, atât cele românești, cât și cele sârbești (din Arad-Centru și cartierul Gai) au contribuit la viața spirituală a orașului de pe Mureș, reușind să supraviețuiască și să se dezvolte în această localitate multietnică și multiconfesională.

4. Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate

Arad, Editura Mirador, 2000, 250 pag.

Având ca model lucrarea de debut, în care preotul Pavel Vesa prezenta date legate de *Bisericile de lemn de odinioară*, iată că de data aceasta părintele duhovnic de la Spitalul Clinic Județean Arad vine din nou în fața cititorilor cu un bine documentat dicționar care cuprinde bisericile de mir din părțile Aradului. Lucrarea a văzut lumina tiparului la editura Mirador din Arad în anul 2000.

Lucrarea de față este complexă, pe lângă repertoriul bisericilor existente în părțile arădene, autorul prezentând informații deosebit de interesante și importante privind istoricul existenței unui locaș de cult. Fără

să greșim, cartea părintelui Pavel Vesa poate fi împărțită, în două părți distincte.

Prima parte conține mai multe capitole, rezervat fiecare câte unui aspect din existența unei biserici. În primul rând autorul prezintă *Acțiuni premergătoare edificării unei biserici de mir*, după care rezervă câteva pagini *Ctitorilor și binefăcătorilor*, cei care au contribuit cu resurse financiare sau materiale la construirea și dotarea bisericilor. Un aspect important este cel legat de clopotele din turnurile bisericilor și relaționarea acestor edificii cu comunitatea ortodoxă. După edificare, pasul următor este surprins de autor în capitolul următor. Este vorba de *Sfințirea bisericii noi*, axându-se asupra *Ceremonialului sfințirii*, precum și asupra *Antimiselor* primite din partea ierarhului la momentul festiv.

O carte de vizită a fiecărui locaș de cult este hramul pe care îl poartă. În câteva pagini (pp. 53-59) autorul acestei lucrări prezintă toate aspectele legate de sfinții-patroni ai bisericilor. Sunt oferite cititorilor explicații privind semnificația, ponderea, simbolistica, schimbările survenite de-a lungul vremii asupra hramurilor bisericilor. Un aspect important este și serbarea anuală a hramurilor.

Următoarele capitole ale lucrării sunt rezervate unor analize mai mult sau mai puțin statistice legate de existența bisericilor ortodoxe în părțile arădene din cele mai vechi timpuri până în secolul al XVIII-lea. Având în vedere că pentru secolele XVIII, XIX și XX informațiile despre locașurile de cult sunt din ce în ce mai numeroase și mai diverse, autorul rezervă câte un subcapitol situației întâlnite în aceste veacuri.

Atât în părțile arădene, cât și în alte zone este prezentă situația bisericilor „călătoare” pe o altă locație din aceeași localitate sau în alte localități. Timpul și-a pus amprenta și pe locașurile de cult, degradarea fizică ducând la dispariția unor astfel de monumente eclesiastice. Interesele

materiale ale comunității au determinat, în unele cazuri, ca bisericile să dispară prin vânzarea în alte scopuri decât cele de cult.

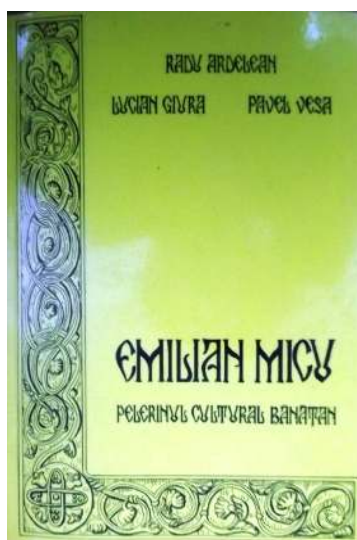
O a doua parte a cărții părintelui Vesa este rezervată unui *Registru al bisericilor dispărute și existente din protopopiatele arădene*. Aceste pagini sunt concepute sub formă de dicționar, unde sunt rezumate cele mai importante informații despre locașurile de cult ortodoxe din părțile arădene.

Și această lucrare, ca de altfel toate volumele și studiile care îl au ca autor pe părintele Pavel Vesa, este extrem de importantă pentru orice cercetător care dorește să aprofundeze istoria ecleziastică arădeană.

5. Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean

Pavel Vesa, Radu Ardelean și Lucian Giura, Sibiu,
Editura Universității „Lucian Blaga”, 2000, 252 pag.

Lăudabil este efortul unor pasionați de cercetarea istorică de a veni în fața cititorilor cu o carte despre un personaj cvasi-cunoscut, cum este *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*. Pavel Vesa în colaborare cu Radu Ardelean și Lucian Giura au scos de sub tipar o monografie dedicată acestui personaj, pe care foarte puțină lume îl cunoaște și îi apreciază activitatea.

Emilian Micu (născut probabil în 1865 – vara 1909) și-a „servit nația prin contribuțiuni culturale” (p. 129). „au fost și alți bănățeni, preoți și învățători mai ales, care au contribuit la reconstituirea patrimoniului cultural

românesc, în privința cărții mai ales, dar nici unul la nivelul lui Micu.” (p. 128). De aceea autorii acestei lucrări au fost siguri de importanța informațiilor deținute, venind în fața iubitorilor de istorie cu această monografie dedicată omului de cultură bănățean.

Volumul închinat lui Emilian Micu este structurat pe trei capitole, la care se adaugă o bogată colecție de corespondență cuprinsă în partea de anexe. Primul capitol face o sinteză a vieții lui Emilian Micu și a contextului istoric al zonei în care a activat acesta.

Capitolul al doilea are ca tematică activitatea lui Emilian Micu ca și colportor sau librar-anicar, activitate spre care preotul bănățean și-a îndreptat toată atenția și averea. Acesta „se plânge mereu de greutate financiară și de presiunea creditorilor” (p. 54). Cu toate acestea comerțul cu cartea pe care îl practica a adus un real folos culturii române, contribuind din plin la întărirea relațiilor culturale dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților.

Al treilea capitol încearcă să reconstituie contribuția lui Emilian Micu la dezvoltarea culturală a Banatului. Emilian Micu, pe lângă meseria de preot pe care și-a ales-o, a fost un pasionat anticar-librar din părțile bănățene. Pasiunea pentru adunarea manuscriselor și documentelor vechi a materializat-o în publicarea în presa vremii a numeroase studii micro-monografice legate de istoria Banatului. Prin cercetarea a numeroase biblioteci particulare, biserici și arhive bisericești, publice sau particulare, omul de cultură bănățean „a descoperit, identificat și (re)pus în circuitul cultural sumedenie de documente, manuscrise și cărți” (p. 69).

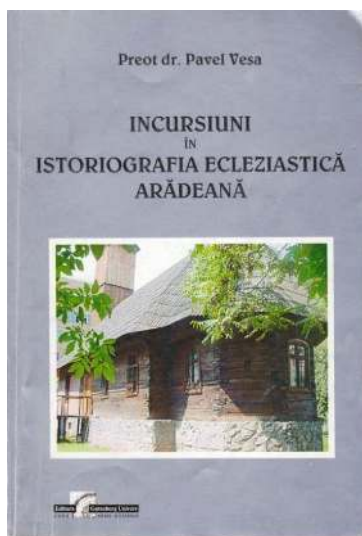
Corespondența inserată în partea Anexelor vine să susțină afirmația că Emilian Micu a avut relații de amiciție, de colaborare cu numeroși oameni de cultură ai vremii, de la ierarhi ai Bisericii, la academicieni.

Lăsăm pe cititor să descopere el însuși multiplele aspecte culturale ale activității lui Emilian Micu, precum și prestigiul de care s-a bucurat printre contemporani (mai ales printre românii din toate provinciile istorice).

6. Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană

Arad, Editura Gutenberg Univers, 2004, 207 pag.

Pe parcursul studiilor universitare ni s-a explicat că începuturile oricăror articole sau cărți de specialitate trebuie începute cu ceea ce s-a scris de înaintașii noștri despre subiectul abordat. Urmând aceste sfaturi, Pavel Vesa a adunat date și a publicat lucrarea la editura Gutenberg Univers din Arad *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*.

Această lucrare este un punct de pornire pentru iubitorii de istorie ecleziastică arădeană, pentru cei care doresc să facă primii pași pe acest drum al scrierii istorice.

Lucrarea este structurată în 11 capitole, la care se adaugă *Câteva considerații* introductive, precum și *În loc de concluzii* la finalul cărții.

Primul capitol este o motivare a *Ideii unei sinteze istorice a Episcopiei Aradului* (pp. 12-24). În mai multe rânduri conducerea eparhiei arădene a venit cu propunerea de a se scrie o istorie a episcopiei, dar din cauza amplitudinii proiectului, acesta s-a realizat doar parțial. „Atunci când în a doua jumătate a secolului al XIX-lea Biserica Ortodoxă Română din Transilvania își susținea drepturile față de ierarhia sârbă de la Carloviț în privința mănăstirilor, s-a ivit un bun prilej de a efectua cercetări în arhivele din Budapesta și Viena” (p. 15) în vederea reconstituirii trecutului istoric al eparhiei arădene.

Gheorghe Ciuhandu, Roman Ciorogariu sau Vasile Mangra sunt doar câteva nume din lista celor care au avut inițiativa sau li s-a propus să scrie o istorie a episcopiei. Ideea a fost preluată și în perioada interbelică, dar și după cel de-al doilea război mondial. „După atâtea încercări nereușite, o primă sinteză istorică a Episcopiei Aradului (județele Arad și Hunedoara), apare abia în 1989, când, din inițiativa P.S. dr. Timotei Sevciciu, episcopul Aradului, a fost publicat volumul: ***Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*** (Arad, 1989, 319 p.) redactat de un colectiv de istorici avându-l coordonator pe pr. prof. dr. Mircea Păcurariu de la Facultatea de Teologie din Sibiu.” (p. 23) Toate aceste încercări de a scrie măcar parțial o istorie bisericească de pe meleaguri arădene sunt sistematizate cronologic de Pavel Vesa în capitolul III, intitulat *Istoriografia bisericească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* și în capitolul IV, intitulat *Istoriografia bisericească în secolul al XX-lea*.

Cunoașterea manuscriselor și a cărților vechi românești cu tematică religioasă sau de altă natură care au fost folosite și care s-au păstrat a fost temă de cercetare pentru numeroși istorici. Lista aceasta începe cu Vasile

Mangra, se continuă cu istorici din perioada interbelică, dintre care amintim pe Gheorghe Ciuhandu, dar și cu numeroși istorici contemporani, printre care se numără Rodica Colta, Florian Dudaș și alții.

Inițiativa conducerii eparhiei arădene de a se scrie o sinteză istorică a episcopiei s-a manifestat printr-o serie de circulare prin intermediul cărora se cerea realizarea de monografii locale – ale localității și ale comunităților ortodoxe – care ulterior să fie centralizate. Volumul de față cuprinde două capitole care se referă la aceste monografii: *Istoriografia locașurilor de cult* (capitolul VI) și *Cronici și monografii locale* (capitolul VII).

Câteva personalități din trecut se disting în cercetarea istorică bisericească arădeană. Dintre acestea, lui Vasile Mangra, Gheorghe Ciuhandu și Ștefan Lupșa le este dedicat de către autor câte un capitol distinct în volumul de față.

În continuare lucrarea conține o listă bibliografică a studiilor și articolelor de istoriografie bisericească arădeană cuprinse în principalele reviste care au circulat de-a lungul timpului pe teritoriul eparhiei: *Biserica și Școala*, *Hotarul* și *Mitropolia (Altarul) Banatului*.

O astfel de sinteză, cuprinzând lucrările ce s-au scris și publicat (unele rămânând, însă, în manuscris) având ca subiect istoria ecleziastică arădeană este bine-venită. Lucrarea de față constituie o sursă de inspirație pentru istoricii contemporani și pentru cei din generațiile viitoare care pot consulta (măcar parțial) bibliografia istorică a parohiilor, protopopiatelor sau a episcopiei arădene.

7. Andrei Șaguna, Corespondență vol. I

ediție, studiu introductiv și note de Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel

Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov,

Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2005, 568 pag.

Este vorba de o serie importantă pentru cunoașterea istoriei Transilvaniei, având în vedere că în al treilea pătrar al veacului al XIX-lea Andrei Șaguna a fost considerat liderul românilor, atât din punct de vedere religios, cât și politic. Legislația bisericească inițiată de mitropolitul de la Sibiu a influențat și alte laturi ale vieții de zi cu zi. Importanța personalității lui Andrei Șaguna este relevată și întărită de bogata corespondență a acestuia.

Corespondența lui Șaguna cu diverși oameni politici, lideri religioși ortodocși sau de alte confesiuni, români sau de alte etnii sprijină pe cercetătorul istoric să înțeleagă mai bine „dedesubturile” acțiunilor de acum 150 de ani și să înțeleagă motivul acelor acțiuni.

Fiecare volum al seriei conține în primele pagini o analiză sintetică a contextului istoric la care se face referire în cadrul corespondenței șaguniene. Volumele sunt structurate atât din punct de vedere cronologic, cât și din punct de vedere al corespondentului, fiind grupate scrisorile adresate sau primite de Andrei Șaguna de la diversele personalități ale timpului său. Seria corespondenței lui Andrei Șaguna (cuprinsă în 6 volume) se deschide cu scrisori adresate sau primite de la liderii confesionali din Transilvania și Banat. Volumele au apărut la Editura Presa Universitară Clujeană în perioada anilor 2005-2011.

Primul volum al seriei de corespondență se deschide cu o analiză istorico-ecclesiastică a perioadei în care a trăit și activat ierarhul sibian. De acest lucru și de selecția corespondenței expediate și primite de Andrei Șaguna s-au ocupat membrii Institutului de Istorie Ecclesiastică de pe lângă Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, și anume Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa și Bogdan Ivanov. Autorii explică într-o *Notă asupra ediției* motivele pentru care s-a început publicarea acestei ample serii – „ca o datorie față de cel care a reprezentat o epocă în istoria românilor transilvăneni, a istoriei Bisericii Ortodoxe Române din Austria, acum când s-au împlinit 140 de ani de la ridicarea scaunului arhieresc de la Sibiu la rang mitropolitan.” (p. 89)

Cele 297 de scrisori cuprinse în primul volum al seriei (de-a lungul a 453 pagini) conțin corespondență primită și expediată de către Andrei Șaguna către membri marcanți din conducerea următoarelor structuri administrativ-religioase: Episcopia Aradului (48 scrisori), Episcopia

Caransebeșului (10 scrisori), Episcopia Ortodoxă a Transilvaniei (25 scrisori), Protopopiatul ortodox Timișoara (16 scrisori), Ierarhia ortodoxă din Moldova (137 scrisori), Ierarhia ortodoxă din Țara Românească (26 scrisori), Episcopia Bucovinei (19 scrisori), Ierarhia greco-catolică românească (116 scrisori).

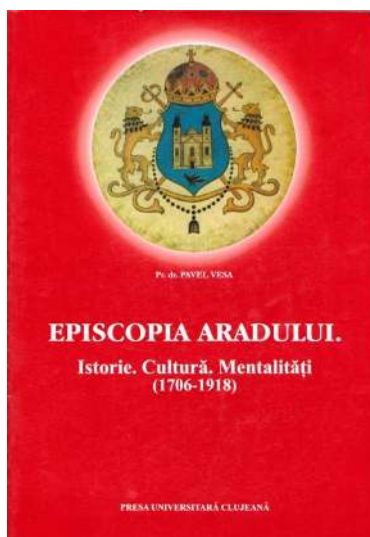
Corespondența șaguniană cuprinsă în volumul de față se întinde din punct de vedere temporal de la numirea sa ca episcop al Transilvaniei (1840), până aproape în ultimele clipe ale vieții (1872).

Seria volumelor de corespondență șaguniană sunt un instrument de lucru extrem de util pentru cercetători și iubitorii de istorie care poate nu au acces în toate bibliotecile, arhivele sau colecțiile particulare în care sunt păstrate scrisorile publicate.

8. Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)

Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, 740 pag.⁶

În anul 2006 a văzut lumina tiparului teza de doctorat a preotului dr. Pavel Vesa intitulată *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, apărută la Editura Presa Universitară din Cluj. Lucrarea reprezintă un studiu ce încununează mulți ani de muncă susținută în vederea adunării datelor necesare întocmirii unei asemenea lucrări.

Pe parcursul a 740 de pagini foarte bine documentate, autorul prezintă aspecte legate atât de conducerea instituției, cât și legate de viața de zi cu zi a preoților din Eparhia Aradului, cu problemele pe care trebuiau să le

⁶ Recenzie publicată în „Ecclesia”, anul VIII, aprilie 2007, nr. 1 (26), p. 2.

facă față. Pe lângă viața la vârf a episcopilor și a organelor de conducere, părintele Pavel Vesa a surprins frământările cotidiene ale parohiilor, viața preoților și a comunităților religioase de la sate. Autorul începe cu viața ierarhilor, continuă cu cea a protopopilor, încheind, dar nu în cele din urmă, cu cea a parohiilor. Este o lucrare importantă deoarece prezintă istoricul Eparhiei Aradului nu doar din perspectiva vârfurilor, a vieții ierarhilor, ci prezintă în profunzime problemele, atât sociale, cât și canonice, cu care au fost nevoiți să se confrunte preoții de mir. Contribuția majoră care o aduce prezenta lucrare este faptul că autorul a reușit să însumeze date arhivistice foarte numeroase (peste 1600 note de subsol), prezentând aspecte deosebit de interesante legate de cronologia protopopilor arădeni, dar și legate de viața tuturor comunităților ortodoxe (biserici, preoți, cărți). Autorul a înțeles că pentru a cunoaște aspectele istorice ale vieții unei eparhii este necesar să se pornească de la baza ierarhiei ecleziastice, prezentate de la stadiul inițial de formare și să continue de-a lungul evoluției istorice a tuturor parohiilor componente.

Dacă până în prezent istoria instituțiilor ecleziastice era studiată doar din perspectiva vieții și activității mitropoliților sau episcopilor, prin lucrarea de față se trece la studierea sentimentului religios, a legăturii cler-comunitate, care generează diverse fenomene și frământări sociale și spirituale. Autorul nu abordează istoria Eparhiei Aradului doar sub aspectul legăturii Biserică-politică sau doar din unghiul sprijinului dat de instituția ecleziastică formării conștiinței naționale și a statului național. Mergând la bază, la înțelegerea sentimentului religios al maselor populare se ajunge la înțelegerea mai clară a tuturor frământărilor vremii.

Fundamentul acestei lucrări este numărul mare de izvoare inedite și editate (documente, statistici, monografii în manuscris, izvoare literare, sinteze

istorice, monumente și opere de artă), precum și lucrările unor istorici de ieri sau de azi.

Lucrarea începe, firesc, cu un omagiu adus celor care au avut printre preocupări istoria Episcopiei Aradului. În continuare autorul prezintă viața și activitatea păstorilor sufletești ai ortodocșilor din Eparhia Aradului, după care sunt analizate unitățile administrative ale episcopiei – protopopiatele, parohiile și mănăstirile. Evoluția lor de-a lungul istoriei este deosebit de interesantă. Dacă la începutul perioadei supuse analizei, Episcopia Aradului avea în subordine un anumit număr de protopopiate, spre sfârșitul perioadei, acestea și-au schimbat atât zona aflată sub jurisdicție, cât și numărul. Începând cu capitolul al IV-lea, autorul începe analiza situației aflate la baza episcopiei – în parohii. Sunt redată cultura și activitatea clerului, precum și situația bisericilor. În încheiere se face remarcată formația teologică a autorului. Acesta se referă la sensibilitățile religioase și mentalitățile colective care duc la anumite situații psihologice ale credinciosului de rând, care, la rândul lor, duc la anumite situații în viața de zi cu zi a familiei, localității și implicit a regiunii. Anexele aflate la finalul bogatului studiu sunt deosebit de interesante. În această parte a lucrării sunt prezentate anumite date de sinteză referitoare la conducerea protopopiatelor, la bisericile, preoții și cărțile de cult aflate în fiecare din parohiile arădene, la „dinastiile” de preoți, la preoții proveniți din familii nobiliare românești, la cărțile vechi românești aflate în parohiile arădene, la toponimele care sugerează existența unor biserici vechi, zugravii și pictorii de biserici care au activat în părțile arădene, iar în final este redată conscripția din anul 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici.

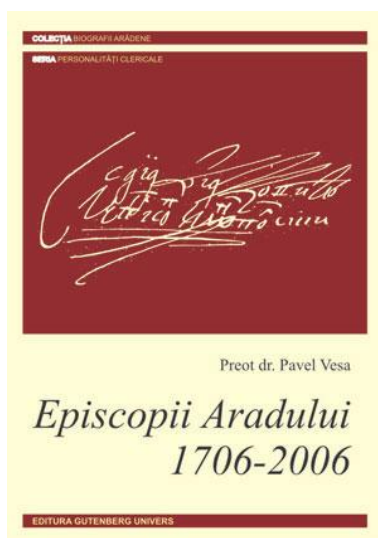
Teza de doctorat a preotului dr. Pavel Vesa este importantă și actuală și prin faptul că în anul 2006 s-au împlinit trei secole de la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Aradului (1706-2006).

După cum spune P.S. dr. Timotei Seviciu, Episcopul Aradului și Hunedoarei în *Cuvântul înainte* al lucrării, „*autorul cărții se cuvine felicitat pentru performanța realizată fără ca aceasta să se încadreze în formalitatea momentului, ci în fondul adevăratei onestități științifice. Cu recunoașterea firească a adevărului că, o atare temă este pretabilă la aprofundări și completări pe măsura producerii sau găsirii de noi date într-un cadru mai dezvoltat și în funcție de multiplele circumstanțe, exprimăm întreaga prețuire a preotului Dr. Pavel Vesa pentru strădania încununată cu roade*”.

9. Episcopii Aradului 1706-2006

Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007, 360 pag.

În anul 2006 Episcopia Ortodoxă Română a Aradului a sărbătorit 300 de ani de existență. Cu acest prilej au avut loc mai multe manifestări științifice care să comemoreze tricentenarul. Printre acestea se numără și ieșirea de sub tipar a unei cărți de căpătâi care îl are drept autor pe prestigiosul cercetător în ale istoriei, preotul Pavel Vesa, doctor în știința muzei Clio. Lucrarea intitulată *Episcopii Aradului 1706-2006* a apărut la Editura Gutenberg Univers din Arad, în „Colecția Biografii arădene, Seria Personalități clericale”, colecție coordonată de către Complexul Muzeal din Arad. Ca și repere cronologice autorul a ales exact cele două date comemorative: anul 1706 – anul înființării eparhiei arădene – și anul 2006 – an aniversar. Cartea este dedicată părintelui prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, unul din mentorii și apropiat colaborator al autorului.

De facto, această carte este un fragment al tezei de doctorat a autorului, fragment revizuit și mult îmbunătățit cu date care nu au putut să fie cuprinse în ampla lucrare de sinteză istorică a eparhiei arădene sau cu date noi culese în urma cercetării diverselor documente de arhivă sau manuscrise.

Lucrarea este gândită ca un dicționar al ierarhilor arădeni prezentați cronologic, de la Isaia Diacovici (1706-1708), cel care a mutat scaunul arhieresc în orașul de pe Mureș și până la P.S. dr. Timotei Sevcicu (1984-prezent). De asemenea sunt prezentate viața și activitatea celor doi episcopi-vicari pe care i-a avut Aradul până în prezent: Gherasim Hunedoreanul (1975-1985) și Emilian Birdaș (1990-1994).

În deschiderea volumului, în *Cuvântul autorului* (pp. 11-13), se găsesc câteva informații statistice referitoare la ierarhii arădeni. Astfel, aflăm că din cei 23 de ierarhi, un număr de 10 au fost de origine sârbă (primii episcopi, din 1706 până în 1815), restul fiind români (începând cu anul 1829 și până astăzi). Unii ierarhi au provenit din familii de intelectuali – preoți, învățători sau funcționari publici. Câțiva dintre ierarhii arădeni au fost și profesori de teologie înaintea sau în timpul păstoririi. Mulți episcopi arădeni

au scris și publicat cărți sau studii în presa vremii. Trei dintre ierarhii arădeni au urcat mai apoi în scaunul mitropolitan de la Sibiu (Procopie Ivașcovici, Miron Romanul și Ioan Mețianu), iar Ioan I. Papp a suplinat sedisvacanța pe perioada 1916-1920.

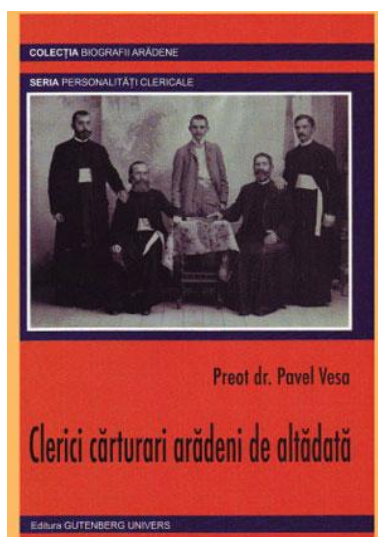
Autorul cautat să aducă în fața cititorului și câte o fotografie a ierarhilor arădeni (unde a fost posibil), precum și o reproducere a semnăturii acestora.

Despre episcopii din orașul de pe Mureș s-au scris de-a lungul timpului unele articole, studii sau chiar cărți, dar prin lucrarea de față, preotul Pavel Vesa vine în fața cititorilor cu o monografie care cuprinde pe toți ierarhii. Până la această carte istoriografia de specialitate a cunoscut doar liste care cuprindeau numele și eventual perioada de păstorire. Lucrarea este foarte importantă pentru iubitorii de istorie ecleziastică, având în vedere că o astfel de sinteză a vieții și activității ierarhilor arădeni este o premieră pentru istoriografia românească.

10. Clerici cărturari arădeni de altădată

Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008, 502 pag.

Colecția Biografii arădene, Seria Personalități clericale s-a îmbogățit cu o nouă lucrare scrisă de preotul Pavel Vesa, doctor în istorie. Este vorba de *Clerici cărturari arădeni de altădată*, apărută la Editura Gutenberg Univers din Arad.

Pe parcursul a 502 pagini autorul a adunat date extrem de interesante despre viața și activitatea unor clerici arădeni pasionați de activitatea culturală românească. Toți cei 78 de clerici prezentați în această lucrare au avut diverse preocupări culturale, pe lângă activitatea de bază – cea de preot sau profesor. Din punct de vedere cronologic sunt prezentați preoți,

protopopi, călugări, diaconi și profesori începând cu secolul al XVIII-lea (protopopul cărturar Constantin Șuboni al Lipovei – 1734-1812) și până în prezent (preot lector univ. Dr. Dumitru Moca – 1953-2004). Desigur, lista ar putea fi mult mai lungă, dar lipsa de date a limitat autorul la prezentarea doar a acestor 78 de clerici cărturari arădeni. Sunt cuprinși în această listă tip dicționar clerici cărturari care au activat pe întreg cuprinsul episcopiei arădene, atât în centrul de la Arad (Dimitrie Țichindeal, Roman Ciorogariu, Trifon Lugojan, Dumitru Moca și mulți alții), cât și în cele mai îndepărtate colțuri ale eparhiei (Petru Varga la Nădlac, Ioan Țăranu la Lipova, George Lupșa la Dieci, Traian Iulius Mager la Buteni, Petru Moldovan la Hălmagiu și mulți alții). Unii clerici dintre cei prezentați în această carte sunt foarte cunoscuți în istoriografia de specialitate, iar alții acum sunt „scoși la lumină” pentru prima dată. (Lăsăm publicul cititor să descopere singur pe clericii foarte cunoscuți sau pe cei prezentați în premieră)

Cei prezentați de Pavel Vesa în această carte „au lăsat urme trainice și au îmbogățit, prin lucrarea lor, spiritualitatea ortodoxă română” (p. 9). Preocupările culturale ale preoților, călugărilor sau profesorilor prezentați în această lucrare se pot rezuma la:

- autori de articole, studii sau lucrări de spiritualitate creștină sau din alte domenii publicate în presa vremii sau în cărți de sine stătătoare (Traian Mager, Vasile Mangra, Dimitrie Țichindeal, Trifon Lugojan, Gheorghe Ciuhandu și mulți alții);
- iubitori de carte, care au încercat să își formeze o bibliotecă personală impresionantă pentru vremea respectivă (Ambrozie Jurma, Nicolae Butariu);
- activitate didactică în special în cadrul Institutului pedagogic-teologic, al Academiei Teologice sau al Facultății de

Teologie (începând cu Dimitrie Țichindeal, continuând cu Roman Ciorogariu, Ilarion V. Felea, Dumitru Moca și alții);

- preocupări istoriografice (Teodor Botiș, Vasile Mangra, Gheorghe Ciuhandu, Gheorghe Căvășdan, Gheorghe Lițiu și alții).

Însuși autorul, preotul Pavel Vesa, recunoaște: „Nu am trecut cu vederea nici clerici, încă necunoscuți pentru cei mulți, dar apreciați și iubiți de credincioși, pentru că au fost conștienți de necesitatea ridicării lor la un nivel înalt de activitate pastoral-misionară, fiind pentru păstoriți un model de moralitate” (pp. 10-11).

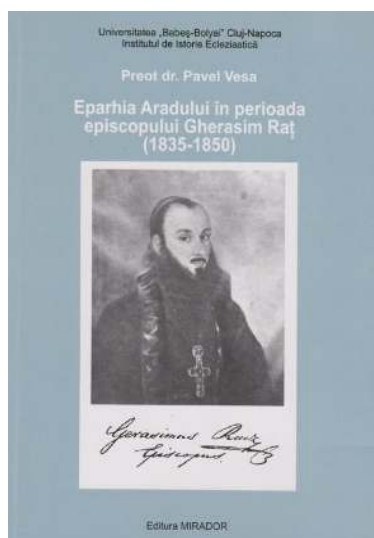
După cum afirmă părintele Pavel Vesa, lucrarea de față este doar un pas pentru un viitor *Dicționar al clericilor arădeni* și un *Dicționar al personalităților arădene*.

11. Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850)

Arad, Editura Mirador, 2008, 563 pag.⁷

Istoriografia ecleziastică în general, și cea arădeană, în special, s-a îmbogățit prin ieșirea de sub tipar a unei noi lucrări scrise de preotul Pavel Vesa, doctor în istorie, „istoricul consacrat al Episcopiei Aradului”, cum îl caracteriza prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, în discursul rostit la lansarea cărții. Sub egida Institutului de Istorie Ecleziastică și a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, a văzut lumina tiparului în noiembrie 2008, la Editura Mirador din Arad, lucrarea *Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*. Cartea a apărut și ca un omagiu adus ierarhului arădean, de la a cărei naștere s-au împlinit 215 ani în anul 2008.

⁷ Recenzie publicată în „Ecclesia”, anul IX, decembrie 2008, nr. 5 (35), p. 2.

În stilul caracteristic și de neconfundat, preotul dr. Pavel Vesa reușește să surprindă în lucrarea ***Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*** realitatea arădeană din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Meticulozitatea preotului dr. Pavel Vesa reiese și din faptul că în lucrările sale încearcă să prezinte toate aspectele vieții sociale din perioada la care se referă. Mentalitatea epocii, atât a elitelor, cât și a credincioșilor de rând, este surprinsă de preotul dr. Pavel Vesa și redată cu un stil curgător, care cucerește cititorul încă din primele rânduri ale cărții. În cele 14 capitole ale cărții, autorul împletește istoria instituțională cu istoria personală a episcopului Gherasim Raț, care a ocupat scaunul eparhial de la Arad într-o perioadă zbuciumată a istoriei poporului român (1835-1850). Pe lângă acestea, în lucrare sunt analizate și aspecte legate de viața de zi cu zi a credincioșilor ortodocși arădeni, care, prin acțiunile lor, au marcat realitatea arădeană a deceniilor patru și cinci a secolului al XIX-lea.

Cartea este structurată în două părți: o parte în care este prezentată realitatea istorică și o parte de anexe, care cuprinde scrisori-circulare ale episcopului Gherasim Raț și protocoale sinodale.

Studiul începe cu o scurtă introducere, în care sunt prezentate date istoriografice referitoare la episcopul Gherasim Raț sau la activitatea instituțiilor ecleziastice arădene din perioada 1835-1850, după care autorul trece la un studiu istoric amănunțit. Prezintă faptele legate de frământările și numirea celui de-al doilea episcop de origine română în scaunul eparhial de la Arad, după o sedisvacanță de 5 ani. Din subcapitolul intitulat *Episcopul Gherasim Raț. Scurte date biografice*, cititorul poate afla că ierarhul arădean se trăgea din familia nobiliară Raț „de Teiuș”, cu antecesorii din os domnesc. În 1793, la Roit, județul Bihor, se naștea Gavriil Raț, care va intra în monahism în 1831, primind numele de Gherasim. E numit episcop la Arad la data de 3 februarie 1835.

Capitolul al II-lea al lucrării se referă la *Jurisdicția și organizarea* Episcopiei Aradului în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Autorul prezintă, rând pe rând, instituțiile eparhiale: Episcopia (întinderea, organizarea), cele două consistorii eparhiale (cel de la Arad și cel de la Oradea), protopopiatele, parohiile și mănăstirile din zonă (Hodoș-Bodrog și Arad-Gai). În acea perioadă jurisdicția Eparhiei Aradului se întindea peste comitatele Arad, Bihor și Zărand. De asemenea sunt prezentate figuri de preoți și protopopi care au colaborat direct cu episcopul Gherasim Raț, prin intermediul consistoarelor și al protopopiatelor. În subcapitolul *Consistoriul eparhial de la Oradea* autorul prezintă „nemulțumirile” legate de justetea existenței acestui consistoriu ortodox, mai ales din partea confesiunilor greco-catolică și romano-catolică, care considerau prezența ierarhiei ortodoxe o lezare a intereselor proprii în zonă. Trecând mai jos pe treapta organizatorică, cititorul află că în perioada la care se face referire (1835-1850), Consistoriul arădean era alcătuit din șapte protopopiate: Arad, Buteni, Chișineu-Criș, Hălmagiu, Ineu, Șiria și Tot-Vărădia (Vărădia de Mureș), care se mențin aproape neschimbate până la Unirea din 1 Decembrie 1918. la

rândul său, Consistoriul de la Oradea avea sub jurisdicție alte șapte protopopiate: Beiuș, Beliu, Lunca, Meziad, Oradea, Peștiș și Pomezău.

Capitolul al III-lea este legat oarecum de cel de dinainte, aici fiind prezentate catedrala și reședința episcopală din Arad. La preluarea scaunului episcopal catedrala ortodoxă a Aradului era pe locul actualului Colegiu Național „Moise Nicoară”, fiind într-o stare avansată de degradare. În timpul revoluției de la 1848/1849, aceasta a fost transformată în închisoare. La Oradea una din cele mai impunătoare biserici a fost cea cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*, din cartierul Velența. O altă biserică importantă a fost cea cunoscută sub numele de „Biserica cu lună”, având hramul *Adormirea Maicii Domnului*. Această biserică a fost restaurată, nu fără greutăți, în timpul episcopului Gherasim Raț, în jurul ei concentrându-se activitatea ortodocșilor din Oradea, indiferent de etnie (români, sârbi, greci, aromâni).

Preotul dr. Pavel Vesa merge mai departe, oferind cititorului date inedite și de mare interes legate de *Clerul de mir* și de *Viața religios-morală a clerului și a credincioșilor*, precum și de atitudinea episcopului în ceea ce îi privește pe credincioși și cler. Dacă până acum istoricii bisericești se opreau la a reda viața și activitatea vârfurilor, a elitelor (termenul modern ar fi *lideri*), iată că preotul dr. Pavel Vesa merge la „bază”, prezentând și activitatea celor mai „de jos”. Prin dezvăluirea acestor date, culese cu mare trudă în ani lungi de cercetare asiduă, se poate contura o mai clară imagine a societății arădene din acele timpuri. Prin lecturarea rândurilor referitoare la viața credincioșilor arădeni și a preoților lor, cititorul poate gusta puțin din savoarea vremurilor demult apuse. Referindu-se la viața clerului de la mijlocul secolului al XIX-lea, autorul începe cu pregătirea intelectuală a preoților, în primul rând la cele două importante institute scolastice de la Arad: Preparandia și Institutul Teologic. Firesc, după definitivarea studiilor,

în viața unui preot urmează numirea în parohie, hirotonia, introducerea în parohie și singhelia (decretul de numire). Un subcapitol aparte și destul de important și interesant este cel referitor la *Starea materială a clerului*. Autorul prezintă aici situația grea a clerului, care, din cauza veniturilor slabe, au comis o serie de abateri, provocând nemulțumirea păstoriților. O atenție deosebită a avut-o episcopul Gherasim Raț în privința vizitelor canonice pe teritoriul întins al eparhiei, fiind preocupat de întărirea credinței și a îmbunătățirea vieții religios-morale a poporului.

Următoarele trei capitole sunt dedicate problemelor să le spunem politice, în care a fost implicată Eparhia Aradului și episcopul Gherasim Raț. Este vorba de *Mișcarea pentru emanciparea națională și bisericească; Disputele confesionale în special cu greco-catolicii și Revoluția de la 1848-1849 și pătimirile românilor*. Anul 1829, când la Arad a fost numit primul episcop român, a fost primul pas al mișcării de emancipare religioasă de sub jurisdicția sârbească. În timpul păstoririi lui Gherasim Raț între românii și sârbii din zonă au avut lor unele dispute în privința jurisdicției asupra bisericii *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* din Arad, în privința limbii liturgice în catedrala arădeană *Sfântul Ioan Botezătorul*, dar și în parohiile mixte (româno-sârbe). O piedică în calea desfășurării normale a vieții românilor a fost decizia Dietei maghiare de a introduce limba maghiară în administrație și magistratură (1836 și 1839-1840). Aceste proiecte de legi au dat naștere unor lungi controverse între Episcopie și autoritățile comitatului. Mișcarea pentru separare ierarhică din Transilvania a fost mereu în prin-planul acțiunilor episcopului Gherasim Raț. Legăturile sale cu viitorul mitropolit român Andrei Șaguna au fost de o factură aparte, contribuind prin eforturile sale la pregătirea separării ierarhice a românilor de Mitropolia de la Carloviț și reînființarea Mitropoliei ortodoxe a românilor transilvăneni. Astfel,

episcopul de la Arad și-a adus aportul la apărarea ființei naționale care avea dușmani și în interiorul ortodoxiei și în afara ei.

Pe întreaga perioadă de păstorire a episcopului Gherasim Raț a avut dispute confesionale cu uniții. A avut de înfruntat prozelitismul greco-catolic în localitățile trecute la unire în veacul al XVIII-lea (mai ales din părțile bihorene), dar și în localități unde acum apar credincioși greco-catolici (cum ar fi localitățile de pe malul Mureșului). De asemenea numeroase frământări au avut loc în zona Galșa (lângă Șiria).

Frământările din timpul Revoluției pașoptiste au făcut ca viața societății civile și ecleziastice să nu poată să își urmeze cursul normal. Atât societatea civilă, cât și viața religioasă s-a confruntat cu greutăți de tot felul. Autorul prezintă *Pătimiri ale românilor din protopopiatele arădene* și *Pătimiri ale românilor din protopopiatele bihorene* din cauza mișcărilor revoluționare și a încercării autorităților civile de a le stopa.

Acțiunile revoluționare l-au determinat pe episcopul Gherasim Raț să își mute reședința la Cuvin și să convoace sinodul eparhial din 1849 la Chișineu-Criș. În capitolul al IX-lea al lucrării autorul analizează pe larg desfășurare acestui sinod de la convocare până la hotărârile și urmările acestuia. Atât în acest capitol, cât și în următoarele două, preotul dr. Pavel Vesa urmărește activitatea lui Gherasim Raț și a organelor de conducere a eparhiei arădene în ultimii doi ani de păstorire (1849-1850). După restaurarea ordinii în Arad, în august 1849 își reîncepe activitatea Consistoriul Diecezan arădean, care a ținut 6 ședințe până la finalul anului. În anul următor, 1850, a avut loc la Arad sinodul eparhial, în care episcopul Gherasim Raț dorea să afle părerea românilor ortodocși din eparhia sa de a se desprinde de ierarhia sârbă. Se dorea ca dezbaterile de la Arad să fie în concordanță cu cele de la Sibiu, unde episcopul Andrei Șaguna a convocat un sinod eparhial cu aceeași ordine de zi.

Și cum un episcop nu poate acționa de unul singur, preotul dr. Pavel Vesa s-a aplecat în capitolul al XIII-lea asupra elitei intelectuale ortodoxe române arădene de la jumătatea secolului al XIX-lea, oprindu-se mai ales asupra profesorilor de la Preparandia arădeană (Constantin Diaconovici-Loga, Dimitrie Constantini, Alexandru Gavra, Alexie Popovici, Atanasie Șandor), dar și asupra unor clerici apropiați ai episcopului (Moise Bota, Gavriil Giulani, Sebastian Tabacovici, Ghenadie Popescu, Patrichie Popescu, Ioan Papp), mai mult sau mai puțin cunoscuți de opinia publică de azi.

Deoarece școlile românești din Imperiul Habsburgic erau patronate de Biserică, din cartea scrisă de preotul dr. Pavel Vesa nu puteau lipsi capitolele dedicate acestei instituții, autorul prezentând rețeaua școlară, starea materială a școlilor, învățătoria și frecvența școlară în perioada 1835-1850. Conducerea bisericească și-a dat seama că fără o instrucție adecvată românii nu își pot depăși statutul și de aceea s-au străduit să le ofere o instruire cât mai intensă. Aceste gânduri au determinat înființarea Preparandiei arădene și susținerea ei ulterioară, instituțiile de pe băncile căreia s-au ridicat „făclii de cultură”, care s-au răspândit mai apoi în întreaga eparhie și chiar în întreaga Transilvanie.

În capitolul XIV, *Sfârșitul episcopului*, preotul dr. Pavel Vesa prezintă testamentul episcopului și ultimele clipe ale unei vieți zbuciumate. Episcopul Gherasim Raț și-a dat obștescul sfârșit la 15/27 august 1850, trupul neînsuflețit fiind depus în cripta bisericii episcopale din Arad, fiind reînhumat în 1861 la cripta reședinței episcopale de la Mănăstirea Arad-Gai.

„Episcopul Gherasim Raț a trăit epoca frământărilor de dinainte, din timpul și de după revoluția de la 1848-1849, jucând un rol important, fiind un vrednic continuator al tradiției lui Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară, pe linia emancipării naționale și bisericești a românilor.”

A doua parte a cărții este structurată ca o anexă la studiul istoric cuprins în prima parte. Aici sunt cuprinse două protocoale sinodale și un număr de 84 de circulare reprezentative semnate de episcopul Gherasim Raț de-a lungul păstoririi sale. Prin intermediul acestora autorul lasă cititorul să descopere singur strădaniile episcopului Aradului de a menține neștirbită ființa națională și credința străbună.

Pentru realizarea acestui important studiu istoric, preotul dr. Pavel Vesa a recurs la numeroase fonduri arhivistice din Arad, Sibiu și Cluj-Napoca, precum și la manuscrise de epocă. Ilustrativ în acest sens sunt cele 1225 de note explicative răspândite în cele 357 pagini ale primei părți ale cărții.

În lucrarea *Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*, preotul dr. Pavel Vesa sintetizează ca nimeni altul atât frământările, cât și farmecul vieții românilor arădeni din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Lectura oferită de această carte transpune cititorul în atmosfera acelor timpuri.

Lucrarea *Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Raț (1835-1850)* nu ar trebui să lipsească de pe masa de lucru a niciunui istoric și nici de pe rafturile de bibliotecă ale iubitorilor de istorie.

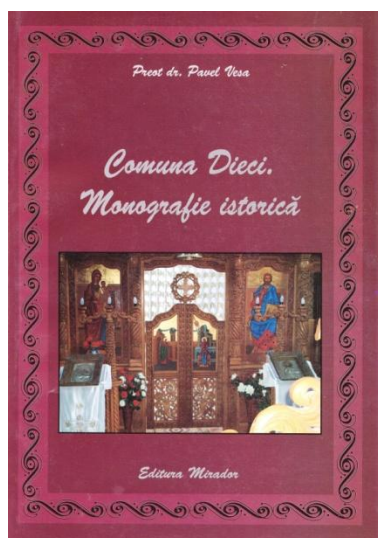
12. Comuna Dieci Monografie istorică

Arad, Editura Mirador, 2009, 298 pag.⁸

Satul, mai ales cel natal, reprezintă seva de viață, mai ales pentru cel plecat departe. Satul natal reprezintă rădăcinile neamului, izvorul vieții („veșnicia s-a născut la sat”, precum spune poetul). Mai ales pentru un istoric, o datorie de onoare este să cerceteze și să scrie despre evoluția de-a lungul timpului a localității natale. „Satul natal trebuie păstrat ca pe cea mai de preț avere moștenită de la părinții noștri, să-l înnobilăm prin strădania noastră ca să-l lăsăm urmașilor cu întreaga sa frumusețe, în limita putinței, suntem obligați să contribuim la eternizarea lui peste veacuri” (p. 5).

În seria monografiilor de localitate din județul Arad se înscrie cea mai recentă carte a preotului dr. Pavel Vesa, intitulată *Comuna Dieci. Monografie istorică*. Ca fiu al acestei localități și fiind un pasionat al istoriei, pr. dr. Pavel Vesa (doctor în frumoasa, dar dificila știință a lui Herodot) vine în fața cititorilor cu această lucrare, apărută în anul 2009, la Editura Mirador din Arad, volum editat cu sprijinul financiar al Centrului Cultural Județean Arad și al Primăriei comunei Dieci. Lucrarea de față este o reeditare mult îmbunătățită a cărții *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad). Contribuții monografice*, apărută la Editura Știrea din Arad, în anul 1999.

⁸ Publicată în „Ecclesia”, anul XI, aprilie 2010, nr. 1 (42), p. 2.

Pe parcursul a 298 de pagini (format A4), pr. dr. Pavel Vesa surprinde evoluția istorică a comunei Dieci, situată în partea de est a județului Arad, pe malul Crișului Alb, în Depresiunea Almaș-Gurahonț. Frumusețea zonei, a locuitorilor și a obiceiurilor păstrate din moși-strămoși este bine reliefată în paginile volumului.

Cartea este structurată pe zece capitole, fiecare având câteva subcapitole. După prezentarea cadrului geografic și natural al zonei unde se află comuna Dieci, autorul face o scurtă prezentare a așezărilor aparținătoare de-a lungul timpului. Condițiile naturale sau intervenția umană au determinat ca așezările să își mute vatra sau chiar să dispară după o „viață” mai scurtă sau mai lungă.

În continuare sunt prezentate câteva repere istorice referitoare la trecutul comunei Dieci, din cele mai vechi timpuri (*Urmele strămoșilor. Mărturii arheologice*) și până la al doilea război mondial. Pe parcursul acestui capitol cititorii pot descoperi informații legate de evoluția istorică a comunei, mișcările sociale din zonă în secolele XVIII-XIX sau despre vizita împăratului Francisc Iosif I la Dieci în anul 1893, cu ocazia unor manevre

militare. Și locuitorii din Dieci și-au adus jertfa lor de sânge pe câmpurile de bătălie a celor două războaie mondiale. Pr. dr. Pavel Vesa împlinește o datorie de onoare înșirându-i pe cei 57 de eroi căzuți în timpul primului război mondial și pe cei 15 dispăruți și 18 morți pe fronturile celui de-al doilea război mondial.

Numărul celor care au locuit în Dieci de-a lungul timpului, precum și situația economică a acestora sunt analizate în următoarele două capitole ale lucrării.

Centrul comunității rurale este biserica. Așezările umane s-au dezvoltat în jurul locașului de cult. Viața spirituală a locuitorilor din Dieci este prezentată în capitolele al V-lea (viața comunității ortodoxe, majoritară în Dieci), al VI-lea (Mănăstirea de la Roșia), al VII-lea (propaganda și comunitatea greco-catolică) și al VIII-lea (cultul baptist). În paginile acestei cărți cititorii pot găsi și informații legate de școala din Dieci și satele aparținătoare. Faima comunei Dieci e dusă în toată țara de vrednicii fii ai satului. Pr. dr. Pavel Vesa prezintă biografiile a șase personalități diecene, și anume: preotul George Lupșa (1845-1920); pictorul Alexandru Popp (1868-1949); preotul dr. Gheorghe Lupșa (1910-1989); învățătorul Marcu Lupșa (1911-1984); profesorul Pavel Galea și profesorul universitar dr. Marius Mărușteri.

Lucrarea cuprinde și o parte de *Anexe*, împărțită pe trei părți. Prima parte cuprinde tabele statistice de stare civilă; a doua parte cuprinde liste cu absolvenții ai diferitelor forme de învățământ superior originari din Dieci și satele aparținătoare. Parte a treia din anexe este rezervată unor documente reprezentative pentru evoluția istorică a localității.

La sfârșit, autorul a adunat fotografii reprezentative pentru viața și istoria comunei Dieci precum și fotografii de epocă care evidențiază viața de familie a locuitorilor din Dieci.

Prin complexitatea sa, prin bogăția informațiilor, lucrarea *Comuna Dieci. Monografie istorică* se înscrie fără drept de apel în seria modelelor demne de urmat de orice istoric care are în plan realizarea unei monografii de localitate.

13. Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească (secolul al XIX-lea)

Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, Pavel Vesa,
Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2010, 360 pag.

Ideea înființării *Institutului de Istorie Ecleziastică* în cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca a fost extraordinar de salutară și salută de specialiști. Membrii acestui institut duc o muncă de reconstituire a celor mai importante momente de istorie bisericească transilvană. După repunerea în circuitul istoriografic a imensei corespondențe a lui Andrei Șaguna, de data aceasta specialiștii Institutului de Istorie Ecleziastică aduc în fața cititorilor și iubitorilor de istorie o culegere de acte legislative din secolul al XIX-lea referitoare la instituțiile ecleziastice ortodoxe din Transilvania.

În primele pagini ale volumului autorii Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel și Pavel Vesa fac o sinteză de istorie ecleziastică. Sunt analizate instituțiile Bisericii Ortodoxe din Transilvania secolului al XIX-lea. Istoria ecleziastică din veacul al XIX-lea a fost foarte complexă. De la privilegiile ilirice primite de sârbii din Imperiul Habsburgic și extinse asupra tuturor ortodocșilor și până la Statutul Organic șagunian, instituțiile bisericești au cunoscut o evoluție permanentă. Statutul Organic a funcționat ca o adevărată constituție pentru ortodocșii români din Transilvania. Acest act legislativ revoluționar a avut efecte aproape în toate laturile existenței umane, nu doar în aspectele teologico-duhovnicești.

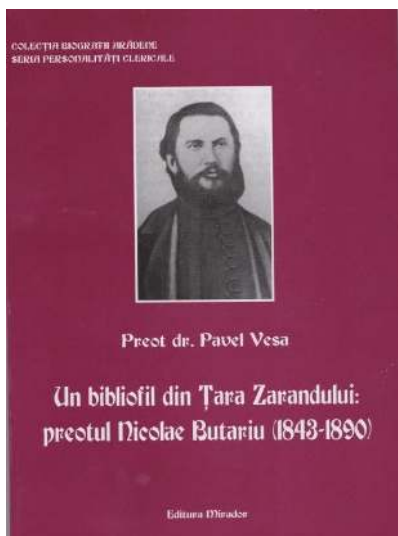
Sunt adunate și retipărite un număr de 16 acte legislative, începând cu *Rescriptul declaratoriu* din 1779 și până la *Statutul Organic* al lui Andrei Șaguna și diverse *Regulamente* aprobate pe baza constituției bisericești, care a fost Statutul șagunian. Cercetătorul istoriograf contemporan poate să descopere și să analizeze singur prescripțiile legislative după care s-a condus Biserica Ortodoxă din Transilvania în urmă cu două veacuri.

Ideea adunării într-un volum a acestor acte legislative este binevenită, iar autorii argumentează însuși motivul apariției volumului: „specialiștii în istoria Bisericii Ortodoxe Române, ai dreptului canonic și teologii aveau acces mai greu la documentele legislative, unele dintre ele netranscrise până în prezent din chirilică, iar altele dispersate prin diferite volume de documente” (p. 35).

14. Un bibliofil din Țara Zărandului: preotul Nicolae Butariu (1843-1890)

Arad, Editura Mirador, 2010, 117 pag.

Este meritorie ideea de a veni în fața cititorilor cu o carte despre viața și activitatea unor persoane care la timpul lor au „ieșit din comun” și care au rămas cunoscuți unui grup destul de restrâns. O astfel de persoană a fost preotul Nicolae Butariu (1843-1890) din Țara Zarandului. Activitatea sa pe tărâm cultural a fost impresionantă pentru vremea în care a trăit. Preot într-o comunitate considerată mică (Bodești, Protopopiatul Hălmagiu), acesta nu a precupețit nici un efort în a strânge cărți de diverse domenii, într-o perioadă în care cumpărarea unei cărți era considerată un lux. În zilele noastre o bibliotecă de mii de volume se încropește destul de ușor, având în vedere gradul de dezvoltare a industriei tiparului. Însă, în urmă cu un veac și jumătate această industrie, în părțile transilvane, se afla într-un stadiu mult mai slab de dezvoltare, iar cărțile erau destul de scumpe.

Monografia dedicată de preotul Pavel Vesa lui Nicolae Butariu a văzut lumina tiparului la editura Mirador din Arad în anul 2010 și face parte din colecția *Biografii arădene*, seria *Personalități clericale* coordonată de Complexul Muzeal Arad și de Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad. Pe parcursul celor 117 pagini, autorul surprinde cele mai interesante și mai importante informații legate de bibliofilul din Țara Zarandului. Astfel, aflăm că Nicolae Butariu s-a născut la 5 ianuarie 1843 și a trecut la cele veșnice la 20 octombrie 1890, la doar 46 de ani. Deși a avut o viață scurtă, a trăit-o intens, dedicându-o neamului și lui Dumnezeu. Întreaga sa viață „Preotul Butariu a militat pentru înfăptuirea unor instituții românești care aveau menirea să pregătească rezistența neamului românesc din Transilvania în mișcarea pentru drepturi naționale.” (p. 24) „El s-a angajat cu toată energia în marile acțiuni întreprinse de intelectualitatea zărandeană pentru ridicarea culturală a românilor din ținut” (p. 28).

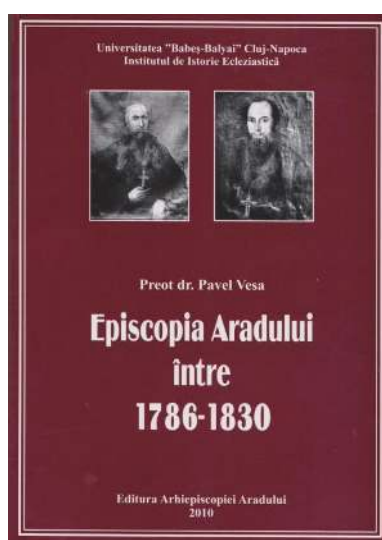
Dar cea mai interesantă latură a personalității culturale a preotului Nicolae Butariu este cea legată de biblioteca pe care și-a constituit-o. Iubirea pentru carte i-a fost insuflată din familie, iar mai apoi, în timpul studiilor, a

rămas impresionat de bibliotecile profesorilor săi. „Cu timpul, preotul Nicolae Butariu a adunat nenumărate cărți, ajungând să-și formeze o bibliotecă reprezentativă pentru mediul rural sin a doua jumătate a secolului al XIX-lea. El urmărea nu numai cultivarea proprie, dar și a celor din jur, biblioteca îndeplinind funcția unei adevărate instituții publice.” (p. 33) Cărțile adunate de preotul din Bodești au fost din toate domeniile: teologie, istorie, drept, filozofie, științe, manuale școlare, literatură etc. Pe lângă acestea a adunat numeroase calendare, almanahuri, reviste și ziare. O parte din biblioteca preotului Nicolae Butariu a fost donată bisericii din Bodești. O altă parte a fost cumpărată de un alt bibliofil al vremii, preotul bănățean Emilian Micu, în timp ce altă parte a rămas familiei.

În finalul volumului, autorul acestor rânduri își exprimă părerea de rău și întristarea prin următoarele cuvinte: „Nu putem decât regreta că din imensa bibliotecă, pentru acele vremuri, nu avem cunoștință să se păstreze cărți” (p. 71).

**15. Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul Episcop sârb la
ultimul Episcop român**

Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2010, 324 pag.

Ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea în părțile arădene au cunoscut o perioadă de frământări național-religioase. În această perioadă în scaunul arhieresc de la Arad au păstorit ultimul vlădică de origine sârbă (Pavel Avacumovici – 1786-1815), iar mai apoi, după o perioadă de sedisvacanță destul de lungă, primul episcop de origine română (Nestor Ioanovici – 1829-1830). Tocmai această perioadă cuprinsă între anii 1786 și 1830 constituie tema analizei istorice efectuate de preotul Pavel Vesa, doctor în istorie. Lucrarea *Episcopia Aradului între*

1786-1830. De la ultimul Episcop sârb la ultimul Episcop român a văzut lumina tiparului la Editura Arhiepiscopiei Aradului în anul 2010.

După cum ne-a obișnuit și în trecut, autorul împarte lucrarea în 2 părți distincte: analiza istorică a perioadei la care adaugă anexele, unde sunt cuprinse semnificative documente ale vremii.

În intervalul de timp analizat de către autor – patru decenii și jumătate – se pot distinge trei perioade distincte. Prima perioadă cuprinsă între anii 1786-1815 este cea în care a păstorit ultimul episcop sârb – Pavel Avacumovici. Autorul face o amplă analiză atât la nivel central (activitatea episcopului), cât și la nivel local, prezentând teritoriul de jurisdicție, situația clerului de mir (pregătirea, instalarea în parohie etc.), dar și rețeaua de școli populare care au funcționat în acea perioadă pe teritoriul eparhiei arădene. Perioada a doua (1815-1829) este dominată de mișcarea de emancipare național-religioasă, perioadă în care au activat Dimitrie Țichindeal, Moise Nicoară, dar și alți membri ai elitei intelectuale din zonă. În acest interval de timp au luat ființă două importante instituții școlare – Institutul Pedagogic (1812) și Institutul Teologic (1822) – instituții de căpătâi pentru pregătirea intelectuală a învățătorilor și a preoților din Transilvania. Deși scurtă, de doar câteva luni (27 ianuarie 1829 – 9/21 februarie 1830), perioada în care a păstorit Nestor Ioanovici este de o importanță capitală pentru istoria Eparhiei Aradului. De acum înainte ierarhii arădeni au fost de origine română⁹.

Partea a doua a volumului de față cuprinde documente și corespondență a personalităților arădene care au activat în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și în primii ani ai secolului al XIX-lea. Documentele se referă în special la lupta românilor din părțile Aradului pentru ca la conducerea principalelor instituții cultural-ecclesiastice (directori de școală,

⁹ Detalii vezi la Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007, 360 pag.

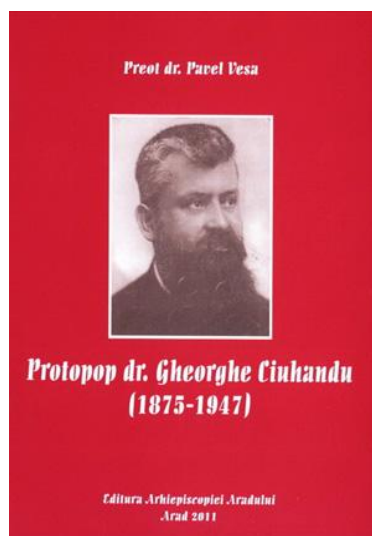
episcop) să ajungă persoane de origine română. Corespondența inserată în ultima parte a cărții se împarte în trei părți. Este vorba de scrisori primite de Dimitrie Țichindeal de la Samuil Vulcan sau epistole expediate de către Dimitrie Țichindeal lui Samuil Vulcan. A doua parte cuprinde corespondența dintre Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară, iar în ultima parte autorul a ales dialogul epistolar dintre Samuil Vulcan și Moise Nicoară.

16. Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)

Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011, 635 pag.

Istoriografia ecleziastică arădeană s-a îmbogățit prin ieșirea de sub tipar a încă unui volum semnat preot Pavel Vesa, doctor în istorie. Este vorba de lucrarea dedicată *Protopopului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) (După documente, manuscrise, corespondență)*, apărută în *Colecția Biografii arădene, Seria Personalități clericale*, coordonată de Complexul Muzeal Arad.

Activitatea protopopului Gheorghe Ciuhandu face parte din preocupările de istoriografie ecleziastică arădeană ale preotului dr. Pavel Vesa, având în vedere că cele două mari personalități arădene au avut interese comune: redarea cât mai fidelă și cât mai complexă a istoriei Episcopiei Aradului. Gheorghe Ciuhandu a fost un mare iubitor al istoriei arădene, ceea ce a demonstrat încă de pe băncile școlii, mulțumindu-se cu studiul acestei arte patronată de muza Clio, doar în ultimele clipe ale vieții.

După cum se afirmă încă din subtitlul lucrării, preotul Pavel Vesa a reconstituit viața și activitatea protopopului dr. Gheorghe Ciuhandu folosind în special documente inedite, manuscrise, precum și corespondența acestuia cu diverse personalități contemporane.

După cum ne-a obișnuit la cărțile scrise în trecut, autorul volumului de față îl împarte în două părți: analiza istorică a complexității protopopului Gheorghe Ciuhandu și partea de anexe. De data aceasta această a doua parte a cărții conține corespondență inedită precum și unele manuscrise ale lui Gheorghe Ciuhandu.

După ce sunt prezentate *Familia, studiile și formarea intelectuală*, următoarele capitole ale cărții sunt dedicate analizei complexității activității celui care a fost istoricul bisericesc din perioada interbelică. Cea mai mare parte a activității desfășurate de Gheorghe Ciuhandu a fost dedicată laturii cultural-științifice. A fost referent școlar, consilier cultural în cadrul Consistoriului Diecezan Arad, președinte al Asociației clerului „Andrei Șaguna”, în principal activând în locuri care i-au permis accesul la documente de arhivă. Preotul Pavel Vesa analizează în capitolele acestui

volum *Activitatea desfășurată în cadrul Consistoriului eparhial, Activitatea cultural-științifică*, unde pune accent pe studiile istoriografice publicate de Gheorghe Ciuhandu. Aceste studii au devenit mai târziu baza multor studii istoriografice contemporane nouă având ca temă istoria eparhiei arădene.

Având în vedere că la finalul volumului se găsește o foarte bogată corespondență a istoricului arădean, un capitol special a fost gândit de autor pentru a prezenta aspecte ale vieții și activității destinatarilor sau expeditorilor acelor scrisori.

O bună parte a activității sale, Gheorghe Ciuhandu și-a dedicat-o recuperării trecutului istoric, în special al românilor din părțile Aradului. Pentru această muncă, protopopul arădean a fost permanent înconjurat de cărți. A avut o bibliotecă impresionantă la acea vreme, pe care preotul Pavel Vesa încearcă să o reconstituie după unele inventare la care a avut acces autorul volumului de față. În strânsă legătură cu acest capitol este și următorul, care analizează activitatea lui Gheorghe Ciuhandu de donator de cărți, în special către instituții culturale ale vremii. În final, preotul Pavel Vesa realizează o listă cu scrierile lui Gheorghe Ciunadu grupate pe ani (de la anul de debut – 1897 și până în 1943). Acestea sunt grupate în articole publicate în periodice, recenzii și studii publicate în volume. Pe lângă imensa activitate publicistică, Gheorghe Ciuhandu a lăsat în urmă și unele studii rămase în manuscris păstrate în arhiva familiei sau în diverse colecții publice sau particulare.

„Un cărturar contemporan despre un cărturar din trecut”, după cum era caracterizat acestei lucrări, era firesc să aibă în preocupările sale pe istoricul din trecut, care, ca o coincidență voită de divinitate, s-a născut în aceeași zi de 23 aprilie la o distanță de 80 de ani.

**17. Lansare de carte: *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)* de
pr. dr. Pavel Vesa**

În ziua de miercuri, 22 iunie 2011, în sala festivă a Consiliului Județean Arad, a avut loc lansarea cărții: *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu, (1875-1947)*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2011, scrisă de renumitul cărturar arădean preot dr. Pavel Vesa.

Acest moment cultural de excepție a fost prezentat de prof. dr. Peter Hugel, directorul Complexului Muzeal Arad, iar la lansare au vorbit Înaltpreasfinția Sa dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscop al Arhiepiscopiei Aradului, precum și lect. univ. dr. Florin Dobrei de la Universitatea de Vest din Timișoara.

Înaltpreasfinția Sa dr. Timotei Sevcicu, prin discursul susținut într-un mod elegant și în același timp bine documentat, a scos în evidență importanța unei astfel de lucrări ce prezintă una din personalitățile cultural-teologice arădene, din prima parte a secolului XX și care a luptat pentru unitatea națională – este vorba de protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu. De asemenea, ÎPS dr. Timotei Sevcicu a subliniat faptul că părintele dr. Pavel Vesa „*este de mult preocupat pentru această lucrare și de câțiva ani s-a străduit să o de-a spre lumina tiparului, ... socotesc că a făcut un act de dreptate prin apariția acestui volum*”.

Într-un mod academic diac. lect. univ. dr. Florin Dobrei a prezentat viața și activitatea cultural-teologică a protopopului dr. Gheorghe Ciuhandu, care din tinerețe a avut înclinații atât spre viața teologică cât și cea culturală.

Gheorghe Ciuhandu se naște într-o familie de preoți de seamă ai Beiușului, chiar în ziua când Biserica Ortodoxă îl prăznuiește pe Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, la 23 aprilie 1875. După absolvirea cursurilor teologice îl găsim în anul 1898-1899 învățător la școală și cântăreț bisericesc la parohia Căbești, jud. Bihor, iar un an mai târziu, 1899-1900, ajunge profesor la școala din Șiria. Toată viața sa a fost urmărit de gândul că trebuie să lase ceva în urmă; iubind istoria bisericească, a colaborat cu multe personalități culturale.

În anul 1900 Episcopul Aradului Iosif I. Goldiș îl duce ca *practicant* la Consistoriul Eparhial, de aici putem vorbi de intrarea tânărului teolog Gheorghe Ciuhandu, în viața publică și în viața bisericească. Tot în acest an la recomandarea episcopului, Gheorghe Ciuhandu își continuă studiile la Facultatea de Teologie din Cernăuți pe o perioadă de doi ani. Reîntors la Arad din 1902 tânărul teolog Gheorghe Ciuhandu, la insistențele directorului Roman Ciorogariu, a fost instituit profesor suplinitor și prefect al Institutului teologic-pedagogic din Arad, funcționând la catedra de Istorie bisericească.

După unele neînțelegeri ce se ivesc, se retrage la Roșia, iar în 1904 se hotărăște să meargă la școala doctorală de la Cernăuți, susținându-și teza în anul 1905 cu titlul *Ritul răsăritean pe teritoriul ungar*.

Reîntors la Arad în anul 1906 este ales în Consistoriu, sigur, de aici urmează o serie de neînțelegeri principiale cu unele persoane, însă el își dedică viața bisericii și neamului, să nu uităm că a fost unul din mari militanți de la 1 decembrie 1918. În 1910 îl găsim pe părintele dr. Gheorghe Ciuhandu candidând la scaunul de protopop la Chișineu Criș și la 10/23 octombrie în cadrul Liturghiei arhieresti săvârșită de Episcopul Ioan. I. Papp este hirotesit protopop, funcție pe care o refuză în favoarea serviciului la Consistoriul eparhial. Din anul 1921 până în 1939 îl găsim consilier cultural în cadrul Episcopiei Aradului.

Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu a fost și un om de cultură, un om cu deosebite calități istorice, teologice și culturale, semnând în decursul vieții sale numeroase studii, articole, în diferitele reviste și ziare. A depus o prestigioasă activitate și în ceea ce privește arhivele Episcopiei Aradului, salvând multe documente de la deteriorare. Acest erudit cărturar, spre sfârșitul vieții, avea o bibliotecă ce însuma peste 10 000 de volume, manuscrise și cărți vechi românești. Părintele Ilarion Virgil Felea, după moartea părintelui Gheorghe Ciuhandu, dorea cu orice preț ca biblioteca acestuia să intre în posesia Academiei Teologice, însă aceasta a avut din păcate altă soartă.

Părintele Gheorghe Ciuhandu, după o suferință ce a durat mai multă vreme, trece la Domnul în anul 1947, în ziua de 29 aprilie, la vârsta de 72 de ani.

O asemenea personalitate culturală a vieții bisericești merită a fi prezentată într-un astfel de volum în care găsim nu doar date inedite despre viața sa, ci, prin grija și munca titanică pe care a depus-o părintele Pavel Vesa, descoperim și documente și corespondența părintelui Ciuhandu, care dacă nu ar fi fost adunată în acest volum, cu siguranță nu ar fi văzut lumina tiparului.

În final părintele Pavel Vesa a mulțumit tuturor participanților la acest eveniment și și-a exprimat dorința ca în lunile următoare să poate trimite la tipar alte lucrări ce vizează istoria eparhiei noastre.

Încheiem având convingerea că la această seară culturală s-a vorbit despre un cărturar contemporan (pr. dr. Pavel Vesa), care a scris despre un cărturar din trecut (protopop dr. Gheorghe Ciuhandu).

18. Seară culturală la Biserica Cuvioasa Parascheva. Lansarea volumului *Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici (1767-1811)*

Pavel Vesa, Petru M. Ardelean,

Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011, 159 pag.¹⁰

Că unde sunt doi sau trei, adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor.

Matei, 18, 20

Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva din incinta Spitalului Clinic de Urgență din Arad a găzduit în după-amiaza zilei de duminică, 11 decembrie 2011, un eveniment cultural de excepție. După desfășurarea slujbei Vecerniei, a avut loc o lansare de carte și cu un mini-concert de colinde.

Părintele dr. Pavel Vesa, duhovnicul și slujitorul Sfântului Altar de la această biserică și-a lansat al 16-lea său volum. După zeci, dacă nu chiar sute de articole publicate în periodice de specialitate din țară și străinătate, preotul Pavel Vesa, doctor în istorie, a venit în fața publicului cu al cincilea volum din Colecția *Biografii arădene*, seria *Personalități culturale*. Lucrarea, intitulată simplu, dar sugestiv, *Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici (1767-1811)*, are drept autori pe preotul Pavel Vesa și pe regretatul Petru M. Ardelean, trecut la cele veșnice în anul 2007.

Recenta carte a părintelui Vesa a fost prezentată de Prea Cuviosul Protosinghel dr. Teofan Mada, Inspector cultural al Arhiepiscopiei Aradului, scriitorul Vasile Dan, președintele Uniunii Scriitorilor Români, Filiala Arad,

¹⁰ Recenzie publicat în „Ecclesia”, anul XII, decembrie 2011, nr. 4 (50), p. 6.

prof. Ioan Tuleu. Moderator al acțiunii a fost prof. Paul Krizner, care este și cantor la Biserica de lemn Cuvioasa Parascheva, și care și-a lansat în urmă cu 2 săptămâni, în 27 noiembrie, primul volum de eseuri filosofico-teologice.

Personalitatea preotului Pavel Vesa a fost evocată de către Prea Cuviosul Părinte dr. Teofan Mada, care a subliniat necesitatea cunoașterii trecutului istoric în vremurile postmoderne. Un fir roșu în istoria omenirii este „istoricizarea lui Iisus Hristos”, după cum a afirmat Prea cuviosul Părinte, iar activitatea de preot și cea de cronicar se intercalează și se completează reciproc. Generația de astăzi ar trebui să aprecieze la justa valoare o personalitate marcantă în domeniul culturii în general, a istoriografiei ecleziastice, în special, așa cum este părintele Pavel Vesa.

Scriitorul Vasile Dan a prezentat publicului „istoricul” scrierii acestei cărți dedicate preotului din Seleuș care a activat la cumpăna secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea. Regretatul Petru M. Ardelean a fost cel care, având transcrisă în alfabet latin opera lui Nicolae Horga Popovici, i-a făcut o propunere preotului Pavel Vesa, iar sin această colaborare a ieșit de sub tipar o lucrare prețioasă. De remarcat este faptul că în anexa volumului lansat acum se află opera publicată la anul 1807 de către preotul seleușean – *Oglinda arătată omului înțelept*.

Prof. Ioan Tuleu, un cunoscut jurnalist arădean, născut în Seleuș, a prezentat o imagine arhaică a Seleușului, care poate foarte bine să fie identificată cu cea de pe vremea când slujitor al altarului bisericii de lemn din sat a fost Nicolae Horga Popovici.

În final, preotul Pavel Vesa a punctat unele momente din timpul scrierii cărții, evocând și mulțumind, totodată, sponsorului principal al cărții, primarul comunei Seleuș.

Alocuțiunile vorbitorilor au fost intercalate de frumoasele și tradiționalele colinde românești interpretate de către Grupul Vocal „Lioara”

al Școlii Populare de Artă, condus de prof. Elisaveta Rudei, precum și de Grupul Vocal „Arhangheli” de la Biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din Arad-Micălaca Nouă, condus de masterand Sorin-Ioan Ilota.

Alături de personalități cunoscute ale vieții culturale arădene, la evenimentul cultural au participat și credincioșii care la fiecare slujbă umplu mica biserică de lemn din curtea Spitalului Județean (cum este cunoscută instituția medicală arădeană), precum și un public numeros. Și în seara aceasta biserica a fost neîncăpătoare.

În finalul manifestării publicul a cântat alături de cele două coruri tradiționala colindă *O, ce veste minunată*, simțindu-se emoția transmisă de versurile binecunoscute. Apropiindu-se cu repeziciune Sfintele Sărbători ale Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos, precum și Anul Nou, cele două coruri au făcut prin cântec și tradiționala urare *Mulți ani trăiască!*

Un volum excepțional vine să îmbogățească istoriografia ecleziastică contemporană, un volum care oglindește stăruința autorilor de a persevera, inspira și cerceta. Alături de regretatul Petru M. Ardelean, preotul Pavel Vesa, doctor în istorie, semnează acest volum ce face parte din colecția *Biografii arădene*, seria *Personalități clericale*. Studiul este dedicat și intitulat *Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici (1767-1811)*.

Trebuie să subliniem faptul că acest studiu reprezintă al cincilea volum din seria *Personalități clericale*, încadrându-se armonios atât din punct de vedere științific, cât și istoriografic, ținând cont de faptul că toate reprezintă opera aceluiași autor, preotul Pavel Vesa, doctor în istorie:

- *Episcopii Aradului 1706-2006* (edit. Gutenberg Univers, Arad, 2007, 360 p.);
- *Clerici cărturari arădeni de altădată* (edit. Gutenberg Univers, Arad, 2008, 502 p.);
- *Un bibliofil din Țara Zarandului: preotul Nicolae Butariu (1843-1890)* (edit. Mirador, Arad, 2010, 117 p.);
- *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)* (edit. Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2011, 635 p.).

După cum afirma istoricul clujean, prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, întreaga operă a „istoricului consacrat al Episcopiei Aradului” conține numeroase (vorbim de sute) de articole și studii de specialitate ce au fost publicate atât în România, cât și în străinătate, alături de 16 volume independente ce vin să îmbogățească istoriografia ecleziastică. Misiunea

părintelui Pavel Vesa este să dezvăluie cititorilor săi o serie de biografii de preoți cărturari prin volumele ce cuprind viața și opera protopopului Gheorghe Ciuhandu, a preotului Nicolae Butariu din Țara Zărandului, urmând ca volumul care acum vede lumina tiparului să fie dedicat lui Nicolae Horga Popovici, preotul cărturar ce a trăit între anii 1767-1811. Acesta „a receptat ideile filosofiei Luminilor și s-a angajat, în felul său, în mișcarea de emancipare națională, ecleziastică și culturală a românilor, depunând un efort scriitoricesc pilduitor, transmițându-ne o moștenire spirituală ce-și păstrează încă actualitatea. Preot, istoric, pedagog și gânditor, este una din personalitățile proeminente ale trecutului arădean, și nu numai, cu o interesantă și bogată activitate desfășurată la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primul deceniu al celui următor” (p. 8). Trebuie să menționăm faptul că preotul Nicolae Horga Popovici este autorul volumului *Oglinda arătată omului înțelept*, apărut la Buda, în anul 1807, iar autorii consideră caracterizează acest volum ca fiind un „amestec original de înțelepciune clasică, preluată de către un om al epocii (pre)moderne și de experiență personală, pe care i-a înlesnit-o una din cele mai agitate epoci din istoria europeană” (p. 33).

Acest volum are ca și coautori pe preotul Pavel Vesa și pe Petru M. Ardelean, care, din nefericire, a trecut la cele veșnice în anul 2007. Studiul este bine structurat, cuprinzând în prima parte capitolele elaborate de preotul Pavel Vesa, care realizează o analiză din punct de vedere istoric a finalului de secol XVIII și început de secol XIX (*Repere istoriografice, Biografia intelectuală* a preotului Nicolae Horga Popovici). În partea a doua a lucrării Petru M. Ardelean realizează o analiză din punct de vedere literar, etimologic și gramatical a operei preotului cărturar Nicolae Horga Popovici, atrăgând atenția asupra originalității volumului *Oglinda arătată omului*

înțelept. Anexa cuprinde textul integral al operei preotului cărturar Nicolae Horga-Popovici, care pentru majoritatea celor de astăzi este un text inedit.

19. Ilarion V. Felea, *Opera vieții mele. Ziuar personal*

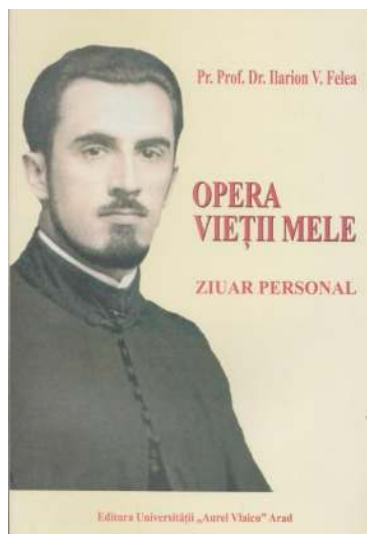
ediție îngrijită, note și studii de Cristinel Ioja, Ioan Tulcan, Pavel Vesa,

Nicolae Marcu, Filip Albu,

Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2012, 377 pag.

Istoriografia contemporană cunoaște în ultima vreme o tot mai accentuată preocupare spre reconstituirea trecutului istoric al perioadei comuniste, ieșind de sub tipar numeroase lucrări care analizează viața și activitatea foștilor deținuți politici. O astfel de lucrare se dorește a fi și volumul de față, care încearcă să reconstituie activitatea de zi cu zi a celui care a fost teologul Ilarion V. Felea, deținut politic, decedat în închisoare.

Un grup de iubitori ai adevărului istoric (Cristinel Ioja, Ioan Tulcan, Pavel Vesa, Nicolae Marcu și Filip Albu) s-a gândit să editeze jurnalul personal al acestei mari personalități a vieții teologice arădene, cel care a fost preotul și profesorul Ilarion V. Felea. Jurnalul cuprinde însemnările aproape zilnice din perioada anilor 1927-1956, fiind însemnate și activități de rutină, cum ar fi rugăciunile pentru credincioși sau săvârșirea diferitelor sfinte ierurgii (Vecernia, Utrenia, Sfânta Liturghie), dar și zbuciumatele evenimente petrecute mai ales spre sfârșitul perioadei (războiul, perioada comunistă dominată de arestarea autorului acelor rânduri).

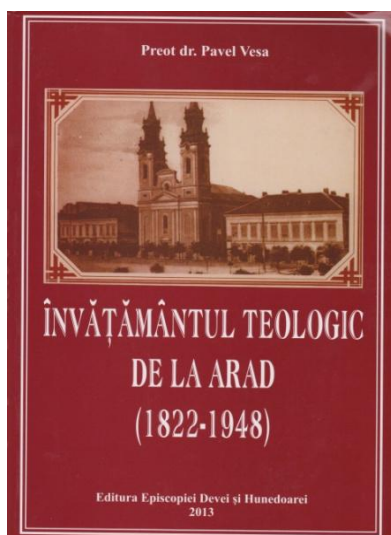

Volumul începe cu câteva pagini (pp. 5-42) în care editorii prezintă contextul istoric în care a activat Ilarion V. Felea, precum și complexitatea personalității acestuia. Jurnalul preotului și profesorului arădean se întinde pe un număr de 317 pagini și este presărat cu note explicative ale editorilor, prin care se oferă cititorului informații legate de personalitățile amintite de autor cu care acesta a interacționat în activitatea sa profesională sau particulară.

După cum înșiși editorii volumului concluzionează, „*Jurnalul personal* al părintelui Ilarion Felea are o însemnătate covârșitoare” (p. 40), deoarece prin publicarea acestuia se face lumină asupra câtorva aspecte controversate ale istoriei arădene. Prin publicarea însemnărilor zilnice ale lui Ilarion V. Felea se poate „aduce un plus de lumină în conturarea fidelă a acestei personalități teologice și culturale a secolului al XX-lea” (p. 41).

20. Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)

Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, 546 pag.

Preotul Pavel Vesa, doctor în istorie, îmbogățește istoriografia ecleziastică arădeană cu încă un volum, după publicarea de sute de articole și studii de specialitate în volume colective, reviste și periodice din țară și străinătate. Este vorba despre *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, apărut la Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, cu binecuvântarea P. S. Gurie, episcop al menționatei eparhii.

Această instituție arădeană de învățământ teologic, care își are începuturile acum aproape 200 de ani (în 1822), și care și-a câștigat prestigiul pe tot parcursul secolului al XIX-lea și în perioada interbelică,

merita să fie cunoscută în zilele noastre din paginile unei ample și complexe monografii.

Din punct de vedere istoriografic, învățământul teologic arădean a fost subiect de studiu pentru câțiva istorici și teologi de marcă. Teodor Botiș, a publicat o amplă monografie în 1922¹¹, an când se celebra centenarul instituției arădene de învățământ teologic. Mihai Săsăujan a continuat strădaniile ilustrului preot profesor și director T. Botiș, publicând o lucrare care cuprinde evenimentele petrecute în jurul instituției școlare arădene în perioada anilor 1922 până în 1948¹².

Părintele Pavel Vesa, doctor în istorie, prin monografia de față reunește datele cuprinse în cele două lucrări, venind în fața cititorilor cu date noi și relevante pentru scoaterea la lumină a informațiilor referitoare la istoricul teologiei arădene.

În cele 546 de pagini sunt adunate rezultatele amănunțite ale cercetărilor și străduințelor, cu care părintele dr. Pavel Vesa ne-a obișnuit deja. Volumul *Învățământul Teologic de la Arad (1822-1948)* începe cu prezentarea realizărilor istoriografice din domeniu de până acum. Pașii firavi de pregătire teologică a clerului ortodox până la întemeierea Institutului Teologic de la Arad din 1822 fac obiectul celui de-al doilea capitol, în vreme ce capitolul III este dedicat perioadei de până la fuzionarea din 1876 a celor două importante școli confesionale superioare arădene: institutul teologic și cel pedagogic. Noua structură școlară, Institutul Pedagogico-Teologic, este prezentată în următorul capitol, iar capitolul cu numărul cinci abordează perioada interbelică (1927-1948), când această prestigioasă instituție a purtat numele de „Academia Teologică”. Începând cu cel de-al VI-lea capitol,

¹¹ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, 742 pag.

¹² Mihai Săsăujan, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2004, 382 pag.

părintele dr. Pavel Vesa abordează secvențele tematice de profunzime ale problemei: activitatea științifică și culturală a cadrelor didactice, duhovniciei, absolvenții, profesorii în contextul mișcării naționale, dar și ororile suferite de unii dintre cadrele didactice sau studenți în închisorile comuniste. De asemenea, sunt prezentate biblioteca, societatea de lectură, edificiul școlar și bio-bibliografia profesorilor. La final lucrarea are două importante anexe: este vorba de lista cadrelor didactice care au activat aici pe întreaga perioadă de existență a forului școlar (1822-1948), precum și lista absolvenților.

Monografia învățământului teologic arădean devine un important instrument de lucru și studiu pentru cei care doresc să abordeze această tematică în activitatea lor de cercetare.

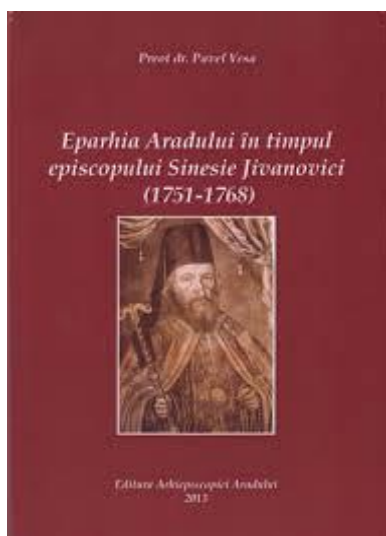
21. Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)

Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2013, 250 pag.¹³

Istoriografia bisericească s-a îmbogățit cu încă o lucrare a părintelui Pavel Vesa, doctor în istorie. Avem în față ultima carte pe care a reușit să o vadă tipărită, după care Dumnezeu l-a chemat (prea devreme) să slujească la altarul ceresc și nu a mai apucat să o lanseze. În data de 2 februarie 2014, odată cu slujba de parastas de 40 de zile de la mutarea la Domnul a părintelui Pavel Vesa, a avut loc și lansarea acestui volum.

Este vorba de a nouăsprezecea carte, scrisă cu aceeași pasiune de istoriograf. Cum ne-am obișnuit în trecut, lucrarea de față este bine documentată și vine cu informații noi și prețioase, evenimentele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea fiind puse acum într-o lumină nouă. Viața bisericească din zona Aradului din acea perioadă fiind mai puțin cunoscută, această carte vine în întâmpinarea iubitorilor trecutului părților arădene, adunând între covertile sale informații interesante.

¹³ Recenzie publicată în „Ecclesia”, anul XV, iunie 2014, nr. 2 (63), p. 6.

La cele 244 de pagini de text ale cărții, se adaugă 6 file în care autorul a inserat un număr de 11 fotografii care înfățișează unele aspecte reprezentative pentru istoria eparhiei arădene de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Autorul a structurat informațiile legate de viața societății ecleziastice arădene într-un număr de 17 capitole. În stilu-i caracteristic, preotul Pavel Vesa prezintă *Situația Episcopiei Aradului la mijlocul secolului al XVIII-lea* (pp. 16-23), *Alegerea, numirea și instalarea în scaunul de episcop* a lui Sinesie Jivanovici (pp. 24-27), *Jurisdicția Episcopiei* (pp. 28-35), *Reședința episcopală* (pp. 36-43), *Biserici episcopale* (pp. 44-49), *Protopopiate, parohii, filii* (pp. 50-53), *Mănăstirea Hodoș-Bodrog* (pp. 54-63), *Biserici de mir* (pp. 64-74), *Clerul de mir* (pp. 75-94), *Starea materială a eparhiei* (pp. 95-105), *Abuzuri ale organelor comitatense și ale domnilor de pământ împotriva ortodocșilor* (pp. 106-108), *Dispute confesionale* (pp. 109-130), *Comisia imperială din 1754-1758* (pp. 131-137), *Vizitații canonice* (pp. 138-154), *Viața bisericească* (pp. 155-169), *Viața culturală* (pp. 170-178), și *Sfârșitul episcopului și perioada imediat următoare* (pp. 179-183). În finalul volumului sunt adunate câteva documente deosebit de

interesante prin care sunt (re)aduse în fața cititorului unele aspecte grăitoare pentru perioada mijlocului secolului al XVIII-lea.

Prin volumul dedicat episcopului arădean Sinesie Jivanovici, autorul a dorit să puncteze încă odată importanța ierarhului de pe malul Mureșului și contribuția sa la viața ecleziastică a Aradului. Să nu uităm că în timpul păstoririi acestuia și din inițiativa sa a fost ridicată mănăstirea Arad-Gai, devenită reședință episcopală. Prin vizitațiile canonice pe care le-a întreprins, mai ales în zona Bihorului și a Hălmagiului, episcopul arădean a contribuit la întărirea ortodoxiei în zona, având în vedere puternicele manifestații pro-catolice, pro-unioniste. Ierarhul arădean nu a ținut prea mult cont de etnia de care aparțineau păstoriții săi, în viziunea lui Sinesie Jivanovici a contat doar apartenența confesională. Astfel se face că s-a îngrijit și de românii din Bihor, și de sârbii de pe valea Mureșului.

Grija pentru apărarea ortodoxiei este manifestată de către ierarhul arădean încă din primele momente ale începerii activității sale: „*imediat după instalarea în scaunul de episcop al Aradului (1 septembrie 17510, episcopul Sinesie a căutat să se familiarizeze cu problemele și neajunsurile clerului și enoriașilor din cuprinsul eparhiei, obligat să suporte abuzurile autorităților locale și acțiunile clerului unit.)*” (p. 139)

Acum două veacuri și jumătate întinderea Episcopiei Aradului era diferită față de realitățile începutului mileniului trei. În jurisdicția scaunului episcopal de pe malul Mureșului intrau localități care astăzi se află în județele Arad, Timiș, Hunedoara, Bihor. În timpul păstoririi episcopului Sinesie Jivanovici, credincioșii ortodocși care astăzi se află sub păstoria ierarhului hunedorean, alături de unele localități din județul Arad formau așa-numita „țara românilor”, în părțile Hălmagiului. Acea zonă a avut mult de suferit din cauza celor care doreau cu orice preț trecerea ortodocșilor la uniație, precum și maghiarizarea românilor. Episcopul arădean a ost nevoit

să întreprindă numeroase acțiuni în vederea apărării credincioșilor săi în fața prozelitismului catolic.

Fiind amintit foarte rar în istoriografia de specialitate, acest volum dedicat episcopului Sinesie Jivanovici vine să pună la loc de cinste un ierarh care „*prin întreaga activitate bisericească desfășurată în cele aproape două decenii de păstorire, ... rămâne unul dintre cei mai mari ierarhi pe care i-a avut Episcopia Aradului în secolul al XVIII-lea.*” (p. 7)

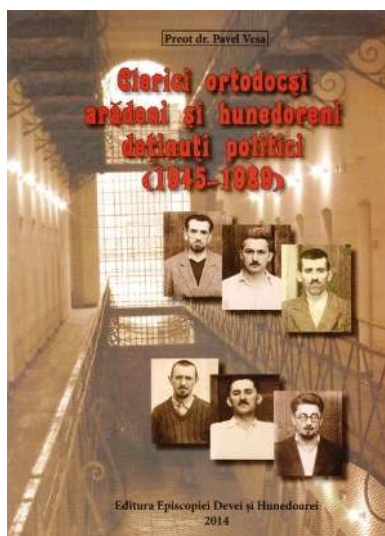
Moștenirea cultural-spirituală lăsată de episcopul Sinesie al Aradului a fost o luptă contra dușmanilor ortodoxiei, continuată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului următor de intelectuali, clerici și mireni, care a culminat cu numirea la Arad a unui ierarh de origine română (Nestor Ioanovici în 1829) și cu înființarea unor instituții culturale importante: Preparandia (1812) și Institutul Teologic (1822).

Geniul creator al părintelui Pavel Vesa nu s-a stins odată cu trupul, lăsând încă numeroase materiale în manuscris în diferite etape de finalizare. Rămâne ca discipolii săi, „epigonii” să continue munca pasionantă de cercetare istorică, atât de iubită de preotul Pavel Vesa, doctor în istorie.

22. Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politici (1945-1989)

Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2014, 184 pag.¹⁴

Deși trupește a plecat din lumea aceasta în decembrie 2013, Pavel Vesa a lăsat în urmă manuscrise, iar colaboratorii apropiați ai săi se străduiesc să le publice în memoria celui care a fost preot la Biserica Cuvioasa Paraschiva din curtea Spitalului Clinic de Urgență din Arad și doctor în istorie. Dintre aceste manuscrise a văzut lumina tiparului volumul de 184 pagini, intitulat *Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politici (1945-1989)*, apărut la Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei (Deva, 2014).

¹⁴ Recenzie publicată în „Ecclesia”, anul XV, noiembrie 2014, nr. 4 (65), p. 5.

Lucrarea, tipărită cu binecuvântarea P. S. Gurie, Episcopul Devei și Hunedoarei, este structurată în mai multe părți. Volumul începe cu *Câteva considerații* privind reperele istorice ale perioadei cuprinsă între anii 1945 și 1989, limitele cronologice ale cărții. Pe parcursul a 18 pagini (pp. 5-22) este prezentat contextul istoric și unele referiri asupra situației bisericii și a preoților în perioada comunistă. Se pune accent pe aspectele negative ale perioadei, mai ales în ceea ce privește viața bisericească. Ierarhii și preoții erau discreditați în mod mai mult sau mai puțin vădit, pentru ca populația de rând „să-i privească ca pe niște dușmani ai regimului comunist” (p. 8). Viața bisericească a fost redusă la minim, mai ales prin interzicerea aparițiilor editoriale (periodice, cărți), întreruperea legăturilor cu diaspora, asociațiile religioase au fost desființate, iar activitățile social-filantropice au fost suprimate. Au fost demolate biserici, nu au fost acordate autorizații de restaurări sau de ridicări de noi lăcașe de cult, astfel numeroși credincioși au fost privați de asistență religioasă.

Ca și în alte domenii de activitate, cei mai vrednici dintre preoții care și-au început activitatea în perioada interbelică sau imediat după aceea au fost înlăturați – discreditați, anchetați, arestați. „Motivele arestării clericilor, au fost, de cele mai multe ori, false ori inventate.” (p. 9) Toate aceste atrocități au fost săvârșite pentru simplul fapt că Biserica și slujitorii săi de toate rangurile (de la patriarhi la simpli călugări sau doar studenți la teologie) au fost percepuți ca niște opozanți față de realitățile „democratice” (p. 12).

Partea a doua a lucrării, concepută ca un fel de dicționar, este structurată în patru capitole. În prima parte sunt prezentați ierarhii arădeni care au avut de suferit în urma ororilor comuniste: episcopul Andrei Magieru (1936-1960) și episcopul Visarion Aștileanu (1973-1984). Motivul pentru care episcopul Andrei a fost persecutat de autoritățile comuniste a fost relația sa cu persoane din afara țării. Episcopul Visarion a suferit prigoana

comunistă, în primul rând pentru faptul că înainte de anul 1948 a fost greco-catolic.

Urmează prezentarea vieții și activității unui șir de 55 de preoți din părțile Aradului și a Hunedoarei, care au suferit pe vremea regimului comunist (pp. 45-102). Având în vedere că în ultimii 50 de ani ai secolului XX Episcopia Aradului avea sub jurisdicție județele Arad și Hunedoara, autorul a sintetizat aspecte ale terorii comuniste din aceste două unități administrative. Prezentarea s-a făcut în ordine alfabetică, cu date mai bogate sau mai sărace, „pe care am reușit să le obținem despre cei care au avut de suferit în închisorile comuniste”, după cum mărturisește autorul însuși (p. 22).

Un capitol distinct al „reeducării” comuniste în privința Bisericii l-a constituit viața de mănăstire. În părțile Episcopiei Aradului printre cei care au avut de suferit au fost și călugării. În lucrarea de față sunt prezentați un număr de patru monahi persecutați și închiși în acea perioadă.

Nici studenții în teologie nu au „scăpat” de ororile comuniste. Din părțile arădene și hunedorene autorul a identificat 10 studenți care „au făcut cunoștință” cu „reeducatorii” comuniști.

O ultimă parte a cărții, destul de consistentă (pp. 116-176) conține documente de arhivă: sentințe ale preoților Tudor Demian și Sinesie Ioja, precum și câteva scrisori pe care acesta din urmă le-a trimis familiei sale din închisoare.

Lucrarea de față este încă un tribut adus pe altarul cunoașterii ororilor la care au fost supuși slujitorii Altarelor Sfinte în perioada comunistă. Niciodată nu prea târziu sau prea mult să aducem cinstire înaintașilor noștri care au avut de suferit din cauza nelepădării de credința și convingerile moștenite de la moșii și strămoșii lor.

***IV. Biserica cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” din curtea Spitalului Clinic
Județean de Urgență din Arad – ctitorie a preotului Pavel Vesa***

În curtea Spitalului Clinic Județean de Urgențe din Arad se află o bisericuță de lemn adusă din localitatea arădeană Groșeni, locaș de cult care are ca hram pe Cuvioasa Parascheva, mijlocitoarea bolnavilor.

Prin grija părintelui Pavel Vesa și cu ajutorul financiar al acad. dr. Cornelia Bodea (1916-2010) vechea bisericuță de lemn din Groșeni, care era sortită ruinării, cunoaște o „nouă tinerețe” în actuala locație. Pentru ca cititorul să afle mai multe detalii despre această veche biserică de lemn, pentru care părintele Pavel Vesa și-a sacrificat sănătatea trupească, inserăm în continuare un articol semnat de însuși părintele-ctitor și rămas în manuscris, care a văzut lumina tiparului de curând¹⁵.

Părintele Pavel Vesa a slujit cu mândrie la altarul Bisericii Cuvioasa Parascheva ce se află în incinta Spitalului Clinic Județean Arad, fiind un adevărat tămăduitor al sufletelor, atât prin activitatea Sfinției Sale pe tărâm spiritual cât și pe terenul atât de dificil, dar extrem de frumos al cercetării istorice.

¹⁵ Pavel Vesa, *Noi considerații privind biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Groșeni (jud. Arad)*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. IX, coordonatori Doru Sinaci și Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 322-328.

Noi considerații privind biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Groșeni (jud. Arad)

Preot dr. Pavel Vesa

I. Așezarea satului. Localitatea Groșeni este situată la 9 km de comuna Beliu (jud. Arad), cel mai important centru rural din zonă și la 2 km de centrul de comună Archiș. Așezat la capăt de drum, pe *valea Groșenilor*, este înconjurat de dealuri împădurite sau arabile, la nord învecinându-se cu localitatea Hășmaș, la sud cu Ignești și Cărand, la apus cu Archiș, iar la răsărit face graniță comună cu județul Bihor.

Satul este străbătut de văile *Archișel* și *Băii* ce înconjoară *Dealul bisericii*, situat undeva în mijlocul satului. După ce trec de acest deal, cele două văi se unesc într-una singură, numită *Valea Groșenilor*.

Localitatea Groșeni apare pentru prima dată în documente în anul 1580, sub numele de *Grooș*¹⁶.

II. Vechimea bisericii. Biserica de lemn din Groșeni, situată pe *Dealul bisericii*, după opinia lui Coriolan Petraru, datează din 1724¹⁷, fiind unul dintre cele mai vechi monumente de acest fel din părțile arădene¹⁸. Conform tradiției, biserica ar fi fost mutată pe acest loc din satul Voivodești. În urma unor neînțelegeri iscate între locuitorii din Groșeni și cei din Voivodești, cei din urmă au fost nevoiți să se mute peste Crișul Alb pe locul actualului sat Voivodeni, situat între Mănerău și Aldești, biserica fiind

¹⁶ Coriolan Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967, p. 272; alte denumiri vezi la Alexandru Roz, Geza Kovach, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997, p. 118; alte informații despre localitatea Groșeni de-a lungul istoriei vezi Eugen D. Pădureanu, *Cu privire la așezarea fortificată de la Groșeni-Jidovină (jud. Arad)*, în „Ziridava”, Arad, 2000, nr. XXII, p. 13.

¹⁷ Coriolan Petraru, *Monumentele istorice ale județului Bihor. I. Bisericile de lemn*, Sibiu, 1931, p. 27.

¹⁸ Alături de bisericile de lemn de la Ionești (1720) și Vidra (1724), biserica de la Groșeni face parte din grupul celor mai vechi din județul Arad.

mutată în satul Groșeni, lucru de care ne îndoim, neavând nici un suport documentar, iar când am demontat biserica pentru mutarea pe actualul amplasament nu am descoperit nici un indiciu că ar mai fi suportat vreun transfer.

III. Forma inițială a bisericii. III. 1. Arhitectura. Modul de construcție al acestei biserici de lemn este cel general transilvănean. Pereții sunt alcătuiți din bârne orizontale de stejar (Blockbau). La colțuri, bârnele sunt îmbinate în sistemul „**coadă de rândunică**”. Cioplirea este executată pe toate cele patru fețe. Tălpile masive ale edificiului au fost așezate direct pe pământ, mai târziu fiind executată o fundație de piatră. Acoperișul era din șindrilă peste toată clădirea și turnul terminat cu o cruce. Turnul, înalt de 16,40 m de la baza bisericii, era alcătuit dintr-o prismă având câte două ferestre descrise pe fiecare latură și dintr-o piramidă scundă deasupra căreia se înălța acoperișul realizat dintr-un bulb cu prelungire ascuțită. În vârf este implantată crucea. Preluarea „**bulbului**” baroc în structura turnului s-a făcut de către meșterii locali cu mult bun simț artistic. Aplicarea formelor curbe la specificul lemnului constituie un triumf al geniului creator popular, chiar dacă uneori rezolvările păreau naive.

Planul este o navă simplă, dreptunghiulară, prezentând împărțirea obișnuită, în pronaos, naos și altar, măsurând la exterior 13,55 m lungime și 5,35 m lățime. Absida altarului, retrasă cu 0,85 m sud și 0,75 m nord, este de formă poligonală în cinci laturi și are 3,75 m adâncime.

Pronaosul, cu tavanul drept, este despărțit de naos printr-un perete de lemn. Naosul, boltit longitudinal cu o boltă semicilindrică din dulapi de stejar (0,13 m grosime, între 0,25-0,30 m lățime și o lungime de 6,25 m) a cărei naștere este la 2,93 m de la podea, înălțimea totală fiind de 5,35 m. Bolta este susținută transversal de două arcuri de lemn cu muchie sculptată în torsadă (funie). Altarul este boltit mai jos decât naosul, în partea lui dreaptă

cu o boltă aproape semicilindrică, ușor turtită la partea superioară, racordată cu sectoare de sferă la cele trei laturi teșite. Naosul este despărțit de altar printr-un iconostas construit din bârne de stejar de 0,30 m lățime și 0,13 m grosime.

Accesul în biserică se face printr-o ușă pe fațada de apus, ridicată cu o treaptă normală de la nivelul terenului înconjurător. Intrarea este încadrată de un ancadrament sculptat cu rozete și pomul vieții (în forma brăduțului din cioplituri alveolare) cu șiraguri din dinte de lup și frânghie¹⁹. Ancadramentul a suferit unele modificări în deceniul patru al secolului trecut. Lumina pătrundea prin patru ferestre, două la naos aflate pe latura de sud și două la altar. Ferestrele erau mici, pe unde cu greu pătrundea lumina. Erau de formă simplă, dreptunghiulară (0,33 m x 0,16 m), practicate în două bârne alăturate. S-a evitat străpungerea mare a peretelui pentru a nu slăbi rezistența bârnelor și implicit a pereților.

Acoperișul navei se frânge brusc, la absidă având un acoperiș ceva mai scund, având învelitoarea de șindrilă.

III. 2. Pictura. Biserica de lemn din Groșeni are pictură doar pe bolta naosului, la care se adaugă pictura iconostasului, deosebit de valoroasă pentru secolul al XVIII-lea, scăpată de intervenții ulterioare. Cu toate acestea, starea de conservare a picturii este cât se poate de precară, putem totuși reconstitui modelul consacrat de iconostas, din punct de vedere al iconografiei.

Pictura iconostasului se desfășoară în trei registre. Primul registru cuprinde o remarcabilă desfășurare a scenei *Răstignirii Domnului* pe fondul cetății Ierusalimului. Iisus este răstignit între cei doi tâlhari. În stânga se află *Maica Domnului* în fruntea grupului *Mironosițelor*, de cealaltă parte *Sf.*

¹⁹ Ioana Cristache Panait, *Bisericile de lemn din centrul și nordul județului Arad*, în „Revista Monumentelor Istorice”, București, anul LXIV, 1995, nr. 1-2, p. 47.

Ioan Evanghelistul, apoi un soldat roman cu sulița în mână. De o parte și de alta a cetății Ierusalimului, într-o arcadă barocă, sunt zugrăviți proorocii *Ieremia* și respectiv *Iezechieel*. În registrul al II-lea este zugrăvit *șirul Apostolilor*, întrerupt la mijloc, deasupra ușilor împărătești de *Deisis*, conceput după canoane, Iisus în veșminte arhieresti, stând pe tron și binecuvântând, Maria (stânga) și Ioan Botezătorul (dreapta) în spatele tronului, urmată apoi de șirul celorlalți șase apostoli. Până la nivelul ușilor, zugravul a utilizat motive geometrice și flori, dispuse în formă de semicerc deasupra ușilor.

Registrul ultim al iconostasului este format de ușile diaconești: *Sfântul Ioan Zlataust* (stânga) și *Sfântul Vasile* (dreapta), de ușile împărătești reprezentând *Buna Vestire* (mijloc). Reprezentările iconografice ale ușilor și poate a iconostasului, prin analogie cu alte lucrări, ne îndreaptă spre zugravul David de la Curtea de Argeș²⁰.

Deși în parte deteriorată și suportând unele intervenții ulterioare, pictura de pe boltă cu întregul veșmânt iconografic, ar putea aparține aceluiași zugrav, David de la Curtea de Argeș.

Coriolan Petranu menționează că biserica avea pictură și în tindă, reprezentând *Judecata de pe urmă* și „în față cu iconostasul”²¹.

IV. Reparațiile din 1933. Prin sporul demografic înregistrat în perioada interbelică, locașul de cult devine neîncăpător, simțindu-se nevoia edificării altei biserici sau mărirea celei existente. Penuria financiară a membrilor comunității determină adunarea parohială să ia decizia să mărească spațiul eclezial prin întinderea în partea de apus.

În 1933 se încep lucrările prin demolarea peretelui despărțitor dintre pronaos și naos, pronaosul devenind parte integrantă a naosului. Partea nouă

²⁰ Pentru viața, celelalte mențiuni despre el și activitatea sa în părțile Bihorului vezi: Aurel Chiriac, *David Zugravul*, București, 1996.

²¹ C. Petranu, *op. cit.*, p. 19-20.

a bisericii a fost edificată din cărămidă, iar turnul din lemn, modificându-se foarte mult față de cel inițial. De o parte și de alta a clopotniței și-a făcut apariția câte un timpan cu decor în tencuială. Pe perețele dinspre sud al naosului a fost tăiată o ușă (1,97 x 0,97 m), patru ferestre la naos (1,48 x 0,85 m), împărțite egal pe cei doi pereți de la nord și sud și așezate față în față. Altarului i-au fost tăiate două ferestre (1,38 x 0,85 m), una în ax pe latura de răsărit, alta pe latura de sud. Silueta bisericii este completată cu turnul așezat la capătul de vest, cu latura de circa 3 m și înalt la cruce de 17,62 m. Bolta dinspre apus a naosului a fost refăcută în întregime din scândură nouă, fălțuită și vopsită cu albastru.

În interior, pronaosul (4,96 m x 4,62 m), era tăvănit drept la 2,34 m de la podea. Parte din podină, până în dreptul turnului, pe o adâncime de 1,78 m, formează cafasul la care se ajungea pe o scară cu 11 trepte, alipită de perețele de vest în colțul de sud al pronaosului. Este despărțit de naos cu un perete de lemn care deasupra tavanului se continuă cu balustrada plină a cafasului.

Tot cu prilejul reparațiilor din acest an, întreg lemnul de la acoperiș a fost înlocuit cu altul, fapt observat la demontarea bisericii efectuate cu prilejul mutării pe actualul amplasament²². Învelitoarea de șindrilă a acoperișului a fost înlocuită cu țiglă, afectând peste ani structura de rezistentă a părții vechi a monumentului. Bârnela bisericii, atât în interior, cât și în exterior, au fost acoperite cu tencuială.

Pictura de pe bolta naosului a suferit și ea unele intervenții. În unele locuri, pe spațiul dintre dulapii de stejar, a suferit unele înlocuiri ale pânzei și repictarea ei de către „maestru” Rău Gavrilă din Buteni. Dintr-o inscripție făcută de el pe o bucată de carton lipită pe pictura bolții în partea inferioară

²² Cele nouă coarne de la acoperișul părții vechi a bisericii erau numerotate cu litere romane (I-IX), începând de la altar spre partea de apus a bisericii.

de pe peretele de sud, reiese că el a intervenit și la sfinții de pe boltă. Iată textul inscripției: „SUVENIRE Bisericii Comunei Groșeni. MAESTRU PICTOR RĂU GAVRILĂ DIN COMUNA BUTENI A FĂCUT ANUL 1933 SFINȚILOR ACESTEI BISERICI DIN COMUNA GROȘENI CU ÎNCEPEREA ... (text ilizibil)”²³.

V. Începutul sfârșitului monumentului (lăcașului de cult). În 1989, comunitatea din Groșeni și-a propus edificarea unui alt locaș de cult, mai încăpător și dintr-un material mai durabil decât cel existent până atunci. Pentru că pe locul ales exista vechiul locaș de cult, în 1990, episcopul Puleac Damian a scos o piatră din fundația de pe partea de sud edificată în 1933 pentru ca întregul edificiu să se prăbușească. Acțiunea a avut efect numai pentru partea nouă a locașului de cult, dar și aceasta numai în urma intervenției cu un tractor. Partea veche din edificiu a suferit numai o înclinație înspre sud. Au început să sape șanțurile în jurul vechiului locaș însă serviciul tehnic al episcopiei a oprit lucrările pe motiv că fiind prea aproape de marginea dealului exista riscul surpării, construcția urmând a fi mult mai grea decât cea din lemn. În aceste condiții s-a luat hotărârea ca noua biserică să fie edificată la o distanță de aproximativ 20 m de biserica din lemn, înspre mijlocul dealului²⁴.

Datorită faptului că nu exista o magazie pentru depozitarea materialelor de construcție necesare noii biserici, s-a luat hotărârea ca biserica din lemn să fie folosită în acest scop, astfel fiind salvată partea veche a bisericii de lemn ce datează de la începutul secolului al XVIII-lea.

²³ Anul este trecut deasupra cuvintelor „[...] A FĂCUT REPARAȚIE [...]”

²⁴ Edificarea noului locaș de cult a început în anul 1990. În anul 2001 urmând a fi executată pictura interiorului și a iconostasului.

În toată această perioadă, serviciile religioase au avut loc într-o clădire veche ce odinioară fusese căminul cultural. În cursul acestei veri²⁵, deși biserica nu este încă terminată și târnosită, slujbele religioase au avut loc în noul locaș de cult.

VI. Necesitatea și oportunitatea strămutării²⁶. Întrucât fondurile beneficiarului pentru realizarea unui edificiu de cult nou erau limitate, iar parohia Groșeni își construise o nouă biserică, cea de lemn, lăsată în ruină o parte fiind chiar demolată, pe vechiul amplasament nemaiputând fi vorba de restaurarea și conservarea ei din partea parohiei care încă mai are de realizat lucrări de pictură și confecționarea mobilierului la noul locaș de cult, s-a hotărât strămutarea bisericii de lemn în municipiul Arad și restaurarea ei în forma existentă în anul 1933.

VII. Lucrări premergătoare strămutării. VII. 1 Sursa de finanțare. Încă din anul 1995, prin numirea unui preot slujitor la Spitalul Clinic Județean Arad, s-a pus problema edificării unui locaș de cult în parcul din curtea instituției. Numai lipsa mijloacelor financiare a împiedicat ducerea la îndeplinire a proiectului. După patru ani de zile, s-au găsit și mijloacele financiare. Este vorba de o donație ce a pornit de la suma de 100.000.000 lei, sumă ce a crescut în urma ridicării sumei donate, astfel ajungându-se la peste 350.000.000 lei. Persoana generoasă, om cu frică de Dumnezeu, descendent dint-o familie de clerici ortodocși veche de peste un secol, nu este altcineva decât doamna Acad. Cornelia Bodea (1916-2010).

Neavând bani suficienți pentru edificarea unui locaș de cult nou, de comun acord cu doamna Acad. Cornelia Bodea, am hotărât să salvăm un

²⁵ Materialul a fost redactat de autor în perioada strămutării locașului de cult pe actualul amplasament din curtea Spitalului Clinic Județean de Urgență din Arad, văzând lumina tiparului în 2014.

²⁶ Vezi opiniile arh. Teodor Octavian Gheorghiu.

monument ecleziastic rămas în paragină, unul dintre cele mai reprezentative, biserica de lemn de la Groșeni.

VII. 2. Pregătirea noului amplasament. Proiectul de strămutare a fost realizat de S.C. PROIECT S. A. ARAD²⁷, la propunerea preotului care dorea să rezolve problema serviciilor religioase pentru pacienții Spitalului Clinic Județean Arad.

Pe noul amplasament din curtea Spitalului Clinic Județean Arad, în primăvara anului 2000, s-a executat o fundație și un planșeu aduse la cota 0. Sub partea nouă a bisericii s-a realizat un demisol, având drept destinație pentru cancelaria și arhiva bisericii. Lucrările de săpătură și turnarea betoanelor au fost executate de S. C. OPUS LUX MUNDI LABOR S.R.L. ARAD.

În ziua de 14 august 2000, P. S. dr. Timotei Sevcicu, episcopul Aradului, însoțit de un sobor de preoți alcătuit din preotul Pavel Vesa – duhovnicul Spitalului Clinic Județean Arad, preot Vasile Pop – consilier eparhial cultural, preot Simion Mladin – secretarul eparhial, preot Mircea Bupte – inspector eparhial asistență socială și preot Aurel Jigovan de la parohia Barațca, primul cântăreț pe care l-a avut capela Spitalului Clinic Județean Arad, a fost pusă piatra de temelie, hrisovul și crucea în locul unde va fi pus piciorul Sfântului Altar.

VII. 3. Demontarea și strămutarea bisericii. Demontarea bisericii a fost efectuată de o echipă de meșteri lemnari (Doru Dumitraș și Leontin Fănățan) din Tinca, sub directa supraveghere a preotului Pavel Vesa.

²⁷ Colectivul de proiectare a fost alcătuit din: prof. dr. arh. Teodor Gheorghiu – șef proiect, c. arh. Mircea Șerb – proiectant, arh. Marian Dinulescu – verificat, teh. Mirela Dinulescu – desenator.

Lucrările, filmate aproape în întregime, sau cel puțin toate fazele mai importante, s-au derulat pe parcursul a patru zile (8-11 august 2000)²⁸.

În **ziua I** a fost desfăcută pictura de pe iconostas, foarte deteriorată, părțile rupte fiind prinse cu cuie mici care, ruginind, au distrus pânza pe unele porțiuni. Desfăcută cu mare greutate a fost transportată și depozitată într-o magazie a Spitalului Clinic Județean Arad. Tot în această zi au mai fost îndepărtate scândurile, trestia și cuiele de pe pereții exteriori. În interior a fost dată jos tencuiala de pe pereții naosului, bolta și pereții altarului.

În cea **de-a II-a zi** a fost descoperită toată biserica și au fost îndepărtate leăturile de pe coarne.

Ziua a III-a a fost rezervată în întregime demontării bolții naosului și altarului. Toată această operație a fost făcută cu ajutorul unei macarale, părțile componente fiind în greutate de peste 150 kg.

Ultima zi, **cea de-a IV-a**, a fost rezervată demontării pereților naosului și altarului.

Joi, 24 august 2000, au început lucrările de montare pe noul amplasament din curtea Spitalului Clinic Județean Arad a bisericii de lemn din Groșeni.

VII. 4. Câteva concluzii în urma demontării. În primul rând se desprinde concluzia că acesta este primul amplasament, în sprijinul acestei afirmații pledând și faptul că pe pereții interiori nu am găsit nici un indiciu care să convingă că este al doilea amplasament. În această situație nu se confirmă tradiția despre mutarea bisericii din satul Voivodești.

²⁸ La procesul de demontare au ajutat și enoriașii: Pavel Puleac, Filip Tolea, Flore Costuș, Valentin Vicar, Gheorghe Sandu, Flore Valea, Adam Marta, Simion Valea, Simion Benea, Martin Benea, Gheorghe Vicar, Gheorghe Alb și Ambrozie Anta.

Amintire veșnică. Un OM, un preot, un istoric

Părintele Pavel Vesa reprezintă o personalitate de seamă, istoric recunoscut, aflat mereu în căutarea adevărului istoric și slujind cu rigurozitate științifică istoriografia ecleziastică contemporană. Vocația de adevărat slujitor al lui Dumnezeu și al neamului a fost demonstrată până în ultimele clipe ale vieții. Nu s-a lăsat doborât de crunta boală, citind, scriind și slujind în biserică fără să precupețească niciun efort.

Pe cât i-a permis sănătatea, nu a lipsit de la altarul bisericilor unde a slujit de-a lungul carierei de preot. În toate parohiile în care a activat ca preot, **Pavel Vesa** a fost iubit de credincioșii pe care i-a păstorit cu multă dragoste de părinte duhovnicesc. De fiecare dată când a viața l-a îndreptat către altă parohie, el a fost regretat de credincioși, care își vor aminti mereu despre preotul cu voce caldă, care a știut totdeauna să mângâie cu vorba și cu fapta.

Bogata activitate științifică a fost apreciată atât de specialiști, cât și de simpli iubitori ai istoriei, toate cărțile scrise de părintele Pavel Vesa bucurându-se de un mare succes. Numeroase recenzii au fost realizate și publicate în revistele de specialitate din țară.

Stilul în care a scris Pavel Vesa este plăcut, agreabil, nu este deloc pliat pe rigiditatea simplelor date. Informațiile sunt îmbrăcate în fraze ușoare, fiind o adevărată plăcere să-l citești. Prin complexitate, prin bogăția informațiilor oferite, lucrările care îl au drept autor pe pr. dr. Pavel Vesa se înscriu fără drept de apel în seria modelelor demn de urmat de orice istoric

care are în plan realizarea unei monografii de localitate sau realizarea de bio-bibliografii ale unor personalități din trecutul neamului. Lucrările părintelui Pavel Vesa nu ar trebui să lipsească de pe masa de lucru a cercetătorilor și nici din rafturile de bibliotecă a iubitorilor de istorie.

Prin numeroasele sale participări la sesiuni de comunicări științifice, prin publicarea a sutele de studii în volume colective și reviste de specialitate, prin lucrările sale complexe și bogate în informații, preotul doctor Pavel Vesa a devenit un adevărat model pentru orice tânăr cercetător, iar lucrările sale rămân adevărate mărturii ale unui devotat cercetător al istoriografiei ecleziastice românești.

Dragostea părintelui Pavel Vesa pentru trecutul istoric și valorificarea informațiilor adunate de pe rafturi de arhive, din ziare de epocă, din manuscrise sau corespondență a fost încununată cu recunoașterea pe plan științific, obținând titlul de doctor în istorie la o prestigioasă instituție de profil – Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Pentru tinerii istorici a fost un adevărat părinte, acordând numeroase sfaturi în ceea ce privește scrisul istoric. A format, astfel, numeroși ucenici în ale scrisului, de care depinde acum să ducă mai departe munca începută de preotul **Pavel Vesa**, doctor în istorie.

Epilog. De ce trag clopotele în noapte la Județean?

Era trecut cu mult de miezul nopții, mă pusesem să mă odihnesc pentru că a doua zi, de Soborul Maicii Domului, 26 decembrie, aveam să merg la Bisericuța Sfânta Parascheva din incinta Spitalului Județean Arad, cu gândul că mă întâlnesc cu părintele Vesa, internat de câteva zile. Genele îmi deveneau tot mai grele și pleoapele parcă vroiau să se îmbrățișeze pentru câteva ceasuri. Ațipisem bine când aud sunetul telefonului ce mă anunța că am primit un mesaj; mă ridic în capul oaselor, iau telefonul și, după un număr, citesc: „A murit Popa Vesa”, acest mesaj a venit ca un fulger, ca un trăsnet în inima mea, cum să moară?, că doar seara am fost la el, am povestit, am râs și urma să ne vedem dimineată, cum să moară?; cred că cineva are glume sinistre.

Iau telefonul și sun; la celălalt capăt de linie doamna preoteasă cu hohote de plâns mi-a zis: „Paul l-am pierdut pe Puiu, Paul dragă a murit Popa Vesa ce mă fac?...” „Stați că vin îndată”. Nici nu știu cum m-am îmbrăcat, dar, ce-i drept, am ajuns foarte repede, nu puteam să cred, nu puteam înțelege cum s-a întâmplat, și eu ce fac acum? Ajuns în fața bisericii, m-am gândit că doar Dumnezeu ne întărește; fără să mai stau pe gânduri, parcă cineva îmi șoptea la ureche du-te, du-te și trage clopotele după popa Vesa, am intrat și am tras clopotele, liniștea din noapte începea să se alunge, rând pe rând se aprindeau becurile prin saloane. Ce s-a întâmplat?, își ziceau unii, de ce trag clopotele în toiul nopții? Vestea că preotul spitalului a murit s-a răspândit foarte repede. Încerc să-mi revin și urc să-l văd pe părintele

care avea la cap o lumânare aprinsă și chipul parcă zâmbind, parcă eliberat de atâta suferință pe care a dus-o ani de zile pe picioare, parcă s-a simțit eliberat de toată tristețea, avea și o neîmplinire sufletească pentru că unii nu-l înțelegeau, nu de puține ori îmi spunea: „Paul, eu pe toți îi iubesc, dar ei nu mă înțeleg” și mulți nu l-au înțeles și nu i-au înțeles boala.

Imaginea aceea parcă o văd și astăzi. Chipul unui mistic bizantin în care nu se mai regăsește decât pacea pe care a așteptat-o atâta vreme. Prin scurgerea clipelor încep să mă obișnuiesc cu ideea că Popa Vesa, cum îl numea părintele academician Mircea Păcurariu, s-a dus să scrie istorie în ceruri, acolo unde invidia, ura și răutatea acestei lumi nu există.

Sincer, am rămas încremenit, nu neapărat în fața morții, ci în fața neputinței umane, îmi venea să strig poate mă aude, îmi treceau atâtea amintiri frumoase pe care le-am trăit în ultimii zece ani din viața părintelui. Eram copil când l-am cunoscut, iar colaborarea noastră a ajuns până dincolo de patul morții. Dacă până mai deunăzi scriam despre lucrările sfinției sale, de acum scriu despre sfinția sa ca despre o lucrare ce nu se va termina niciodată și care a plecat prea devreme să slujească la altarele cerești.

Că toți suntem trecători o știm, doar că nu toți lăsam ceva de valoare în urma noastră, precum a făcut părintele Vesa, lucrări de pionierat în cercetarea ecleziastică arădeană, lucrări pe care mulți le vor căuta pentru aflarea tainelor istoriei vieții bisericești arădene.

Acum, la un an de zile de când a plecat dintre noi, consider că nu am pierdut doar un preot, ci un adevărat părinte și un erudit cercetător, nu doar noi suntem mai singuri, ci și biserica a pierdut un om de valoare, iar istoria îl va pune la locul ce i se cuvenea încă din viață, dar de care nu a putut să se bucure.

Cărturarul și preotul dr. Pavel Vesa, prin opera sa va rămâne de acum încolo o emblemă a cercetătorilor secolului XXI, continuând șiragul de cercetători și istorici pe care i-a dat eparhia Aradului.

Anexe

1.

Pisania din biserica Cuvioasa Parascheva din incinta Spitalului Clinic

Județean Arad:

Cu vrerea Tatălui și cu îndurarea Fiului și a Sfântului Duh, această Biserică cu hramul Cuvioasa Paraschiva a fost strămutată din parohia Groșeni, Protopopiatul Ineului Județul Arad, restaurată pe acest amplasament cu cheltuiala Doamnei Cornelia Bodea, în timpul preotului Pavel Vesa.

A fost sfințită la 14 octombrie 2001 de Preasfinția sa dr. Timotei Sevciciu, Episcopul Aradului și Hunedoarei.

2.

Diploma de „Doctor în istorie”

3.

Filă de manuscris

Aici vine inserată o imagine cu scrisul de mână a părintelui Pavel Vesa

4.

Amintiri

Preot dr. Pavel Vesa

Sunt zile cu frumoase amintiri
Cu casa de la țară
Cu grădina prelungită până peste râu
Cu zilele de vară la scaldă
Cu adunatul fânului proaspăt
Cu căratul snopilor
Cu serile lungi prin curte
și prin sat
Cu frumoasele jocuri de copii
și pofta de mâncare
ce ne aducea acasă
spre pâinea caldă și gustoasă
Uneori baluri
cu frumoasele dansuri
dar niciodată jucate;

și sărbătorile,
și Mama și Tata
Făpturi mereu prezente
în inimă
Făpturi ce evitau odihna
și zbenguielele noastre
Și satul cu oameni buni și harnici
Și vuietul mașinii de treierat
Ce ne trezea dimineața
devreme în zori
Și mireasma florilor din curte
Atâtea bucurii mărunte
Plecate din blânde taine ale copilăriei.

5.

Enciclopedia Ortodoxiei Românești, coordonator Mircea Păcurariu, Editura Institutului Biblic și de misiune Ortodoxă, București, 2010, p. 685:

VESA PAVEL, preot. N. 23 aprilie 1955 în Dieci, jud. Arad. Studii la Liceul teoretic din Gurahonț (1970-1974), la Institutul Teologic Universitar din Sibiu (1975-1979), doctoratul în Istorie la Facultatea de Istorie-Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Preot paroh în parohiile Lalașinț (1979-1989), Dezna (1990-1991), Dieci (1991-1995). De la 1 august 1995, preot duhovnic la Spitalul Clinic Județean Arad; cercetător științific la Institutul de Istorie Ecclesiastică din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. A participat la numeroase

sesiuni de comunicări științifice și a publicat peste 60 de studii în reviste de specialitate.

Lucrări: *Biserici de lemn de odinioară* (1997); *Din istoria comunei Dieci. Contribuții monografice* (1999); *Episcopia Aradului – 1706-1918* (2006); *Clerici cărturari arădeni de altădată* (2008).

Bibliografie: Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, 2008.

Bibliografie

I. Cărți

Andrei Șaguna, Corespondență vol. I, ediție, studiu introductiv și note de Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2005.

Arad – monografia orașului de la începuturi până la 1989, coordonatori Văran, Ion, Hurezan, Pascu, Popovici, Mihai, Arad, Editura Nigredo, 1999.

Ardelean, Radu, Giura, Lucian, Vesa, Pavel, *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2000.

Dobrei, Florin, *Revista teologică „Altarul (Mitropolia) Banatului” (1944-1947; 1951-2011) – Repere monografice*, Timișoara, Editura Învierea, 2013.

Enciclopedia ortodoxiei românești, coordonator Mircea Păcurariu, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2010.

Felea, Ilarion V., *Opera vieții mele. Ziuar personal*, ediție îngrijită, note și studii de: Cristinel Ioja, Ioan Tulcan, Pavel Vesa, Nicolae Marcu, Filip Albu, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2012.

Leb, Ioan-Vasile, Gârdan, Gabriel-Viorel, Eppel, Marius, Vesa, Pavel, *Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească (secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2010.

Vesa, Pavel, *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, Editura Gutenberg, 1997.

Idem, *Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate*, Arad, Editura Mirador, 2000.

Idem, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.

Idem, *Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politici (1945-1989)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2014.

Idem, *Comuna Dieci Monografie istorică*, Arad, Editura Mirador, 2009.

Idem, *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad) Contribuții monografice*, Arad, Editura Știrea, 1999.

Idem, *Eparhia Aradului în perioada Episcopului Aradului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, Editura Mirador, 2008.

Idem, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2013.

Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006.

Idem, *Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul Episcop sârb la ultimul episcop român*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2010.

Idem, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007.

Idem, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2004.

Idem, *Învățămintul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013.

Idem, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011.

Idem, *Un bibliofil din Țara Zărandului: preotul Nicolae Butariu (1843-1890)*, Arad, Editura Mirador, 2010.

Vesa, Pavel, Ardelean, Petru M., *Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici (1767-1811) al Seleşului*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011.

II. Presă

„Ecclesia”, anul VIII, aprilie 2007, nr. 1 (26).

„Ecclesia”, anul IX, decembrie 2008, nr. 5 (35).

„Ecclesia”, anul XI, aprilie 2010, nr. 1 (42).

„Ecclesia”, anul XII, decembrie 2011, nr. 4 (50).

„Ecclesia”, anul XV, iunie 2014, nr. 2 (63).

„Ecclesia”, anul XV, noiembrie 2014, nr. 4 (65).

III. Surse web

http://institute.ubbcluj.ro/histecclesiarum/activitate_stiintifica/asVesaP.html, accesat în 06.11.2014.